

יורה דעה סימן סא – מתנות כהונה.

סימן זה מתברר מחולין קל. – קלד; כל פרק הזרוע.
ועיין גם ראשונים על חולין קלו: בדברי רבי אלעאי.
בכורות יח.
כל דברי הרמב"ם בסתמא פ"ט מבכורים.

יסוד מתנות כהונה.

בפרשת "קרח" מתקבעים מעמד הכהנים ומינויים וכן מתנות הכהונה. חז"ל בחולין קלג: דרשו דרשה קצרה ואמרו, כל מתנות הכהונה נאמרו בכלל ופרט ונזכרה בסופם ברית המלח שנכרתה לאהרן והזכרונה בדרש לפרשת "האזינו". מתנות הכהונה הם חלק ממעמד הכהונה, וכהן שיכפור במעמד הכהנים ויכולת העבודה המיוחדת שלהם מכח קדושת של אהרן – אין לו חלק בכהונה ואסור לתת לו מתנות כהונה (חולין קלג).

והדרשה הזו של חז"ל קצרה במילותיה ויש בה יסודות גדולים וארוכים.
כלל ופרט – אין לך בכלל אלא מה שבפרט. אמרו חכמים שמות רבה פמ"א, ו(ונשנה בתנחומא כי תשא, טז) כל התורה נתנה למשה בכלל ופרט כי מתחילה היה שוכח. כלומר, היכולת של המין האנושי לקבל תורה ולעשות שימוש במידע שחיצוני לו, להטמיע בתוכו את המידע החיצוני הוא דוקא על ידי כלל ופרט. ההבנה היחידה הנקודתית שהוא יכול לפתח ולשייך ולשיים. חכמה ובינה. הקב"ה מלמד את משה במרום תורה כהווייתה ומשה שוכח, כדי להראות למשה שהצורה בה הוא יכול לתפוס וממילא הצורה בה ילמד לישראל היא באופן של כלל ופרט. היכולת של האדם ללמוד היא מהכרה אחת שמתפרטת. הוא לא תופס אלוקות ישר – הוא חסוס. ברית המלח שנכרתה לאהרן היא יונקת מקדושתו של אהרן – לא רק כח הלוי המפיץ תורה בכמות מרובה, אלא לזהות את הפוטנציאל של האדם בעודו חוטא, לא לומר לאדם "סרחת" כמו שכתבנו בדרוש לפרשת "מסעי". כוחו של אהרן ניזון מכלל ופרט – הוא יודע שכל אדם הוא נפרט מהקב"ה, חלק אלוה ממעל. ממילא קל עליו לראות את האדם עושה תשובה – חוזר אל הכלל. ולכן נכרתת לאהרן ברית מלח – תיקון בלתי נמנע לנצח. יכולת לשמור על חזון ברור למרות כל המשתנים בעולם. אהרן בקדושתו הוא מקריב את הקרבנות, כי הקרבן מגלה שמראש הכל שייך לקב"ה כמו שכתבנו בדרש לפרשות "ויקרא" ו"כי תבוא", לא שהאדם נותן לקב"ה, אלא שמראש הכל שייך לקב"ה. ולכן כל החי עולה, כל הצומח עולה – כי יש משהו שיועד שמראש הכל היה למעלה. זה רק כאן לשם מטרה ופיקדון.

מתנות הכהונה היא שותפות של האדם בכח הכהן, הכהן מקבל את המתנות מן החול ומן הקודש של ישראל, אפילו מה שישראל מקריב ומכיר בעיקרון עבודת המזבח, הכהן עודף עליו ומקבל חלקו מחטאת ומאשם. מאיל נזיר מתודה ומשלמים. המתנה לכהן היא שותפות בהכרה שכל דבר פרטי בעולם הוא רק חלק מהכלל – בעיקרון התשובה הנצחי. ולכן כהן שאינו מודה בעבודת הכהנים, כופר ביכולתו המיוחדת של הכהן ובקדושתו על אהרן וממילא אין לו כוונה נכונה במידה והוא מקבל את המתנה.

חלוקת מתנות כהונה לפי מקום מתנן.

הבריתא בחולין קלג: מונה את עשרים וארבע מתנות הכהונה. חטאת, חטאת העוף, אשם ודאי, אשם תלוי, זבחי שלמי ציבור, לוג שמן של מצורע, שתי הלחם, לחם הפנים, שיירי מנחות, מנחת העומר. הרי אלו עשר שמתחלקות במקדש בלבד ואסור להוציאן מן המקדש.

בכור בהמה טהורה, ביכורים, מורס מתודה ומאיל נזיר (וכן המורס משלמים בכלל זה, רש"י) ועורות קדשים – אלו ארבע שבירושלים.

תרומה, תרומת מעשר, חלה, ראשית הגז, זרוע לחיים וקיבה, פדיון הבן, פדיון פטר חמור, שדה אחוזה ושדה חרמים וגזל הגר – אלו הם עשר מתנות שבכל העולם.

נציין ברור שהגמ' בזבחים קג: בפירוש מלמדת שרק עורות קדשי קדשים ניתנים לכהנים. התוס' שואלים אצלנו מדוע עורות נמנות כארבע שבירושלים, הרי פעולת ההפשטה היתה מתבצעת בעזרה שבמקדש? מה שכתב תוס' שאפילו קדשים קלים חייבים להפשט בעזרה מפני אימורים שקרבים על המזבח, נראה שאינו מדויק, שהרי כל אמורי קדשים קלים אפשר להוציא בלי הפשטה שלמה, די רק בפתח עור הבטן להכניס בו היד לתוך בני מעיים יכול להוציא כל האימורים יותרת הכבד והכליות וחלב שלהן והפדר ובכבש מוציא האליה בלי הפשטת כל העור.

מ"מ רש"י בב"ק קי: כבר יישב קושית התוס' לענין המנין, שלא נחשבו המתנות אלא לפי מקום החלוקה. לא יתכן למנות את העורות בכלל עשר שבמקדש, כי הרי אם יצא העור מחוץ לעזרה לא נפסל. ולא יתכן למנות את העורות עם עשר שבגבולין מפני שהיו מתחלקים בירושלים.

וכך מדויק ברש"י אצלנו שכתב שהבדל הקבוצות לפי מקום מתנן "בגבולים – ניתנין להם בכל ערי ישראל" "בירושלים – הנאכלים ומתחלקים לכל העיר". "עשר שבמקדש – ניתנו להם בתוך עזרה לאכלן שם".

יסודות המצווה.

מלמדת המשנה חולין קל. שהמצווה הזו נוהגת גם בזמן שבית המקדש לא קיים ואפילו בחו"ל.

אמנם נוהגת רק בבהמת חולין. בהמה שהוקדשה נוטל הכהן ממנה מתנה אחרת אם מגיעה לו, שנאמר "ואתן אותם לאהרן" אותם שנזכרו בענין ההקדש ולא יותר. ולכן בכור (שהוטל בו מום ונמכר לישראל) או קרבן שלמים אין הכהן מקבל זלו"ק, אלא רק מה שנתפרש לו. הטעים רש"י בחולין קלב. ד"ה "ואם" וכ"כ הר"ן (מה). והרדב"ז ה"ד שטעם הפטור הוא שאין קדושה חלה על קדושה. והעיר ט"ז סקב"א שהואיל ואין בזלו"ק קדושה כלל (כדלקמן), הכוונה שאין קדושת המצווה חלה על קדושת הבכור.

בבכורות יב: איתא שבהמה שנלקחה ממעות שביעית חייבת במתנות שהרי נאמר "לאכלה" והרי אוכל. וכ"פ הרמב"ם ה"ח.

נמשיך במשנה, פסולי המוקדשין, אם קדמה קדושה למום – פטורין מן המתנות (שהרי כתוב בהם "כצבי וכאיל" וצבי ואיל פטורין מן המתנות כי רק שור ושה חייבין, רש"י). ואם קדם מום להקדש, נמצא שהוקדשו לבדק הבית (ואין בהם קדושת הגוף, רש"י רא"ש) – חייבים במתנות. זולת בכור ומעשר, אע"פ שקדם מומן להקדש, היינו שעוד מן הבטן היו בעלי מומין, פטורין מן המתנות כשנתחללו. כדין הקדש שקדם למום, מפני שהתורה עשתה אותם הקדש בכל מצב, אפילו בעלי מומין.

הרמב"ם פ"ט מבכורים ה"א פסק דברי המשנה. גם הטור ומרן פסקו שאין נוהגת בבכור ובקדשים.

אם בזה"ז יש שינוי מדברי המשנה.

כתב החינוך מצווה תקו גם בשם הר"ף (כך דקדק גם ב"י ממה שלא הביא המגבלה דלקמן) והרמב"ן שודאי שהמצווה נוהגת בזמן הזה, בין בזכרים ובין בנקבות של חולין. וכ"פ הרמב"ם פ"ט מבכורים ה"א.

האשר"י ס"ו מביא שנשאל רש"י למה אין נוהגים לתת זלו"ק בזה"ז? וכתב שבחולין קלו: שבבריתא רבי אלעאי אומר אין מתנות וראשית הגז נוהגות אלא בארץ. נדגיש שבבריתא עצמה הלכה כרבי אלעאי רק בגז, רק שהגמ' מבארת שמקור הפטור הוא מזלו"ק. רש"י עצמו בפירוש בחולין קלו: כתב שהלכה כרבי אלעאי לא רק בראשית הגז שנזכרה בפירוש בגמ' אלא גם במתנות שהן עיקר דבריו. נציין שאין זו ראיה מן הגמ' בחולין קלו: כי הגמ' שם בחולי קלו. הביאה כמה שמועות ופטורים בשם רבי אלעאי לגבי מתנות ולא נפסק אחד מהם. גם התוס' בחולין קלו: כתב שהלכה כרבי אלעאי אף במתנות וכמו שפסק רש"י. ואע"פ שרוב האמוראים נתנו מתנות גם בבל, אין בכך כלום כי גם לגבי בעל קרי חייבו רוב האמוראים טבילה והגמ' בברכות כב. פסקה כרבי יהודה ב"ב דמתיר בעל קרי בתורה ובתפילה. אף הכא הלכה כרבי אלעאי במתנות למרות שרוב האמוראים חולקים עליו. התוס' מתקשה ברב נחמן בר יצחק שהיה קונס גלימא מן הטבח שלא נתן זלו"ק בבבל (חולין קלב:), הרי שסבר שהוא דין גמור? והוא זה שבחולין קלו: אומר שנהגו כרבי אלעאי? והוא מיישב שקודם שנהגו כן היה קונס והמנהג כרבי אילעאי התקבע בזמנו. כמובן שזו ראיה לש"פ שאין הלכה כרבי אלעאי בזלו"ק, רק בראשית הגז.

הרא"ש שם כתב שרב נחמן בר יצחק חיבר שלושת החכמים הללו (רבי אלעאי בזל"ק ריב"ב בבבלי קרי ור' יאשיה בכלאים) מפני שבהם נשתנה המנהג. ואין תימה במה שרוב האמוראים לא סברי הכי, כי המנהג התקבע כוותיהו. ורב נחמן בר יצחק גופיה קניס לפני שנשתנה המנהג. והרא"ש פוסק כרש"י ומעיד שהמנהג במקומו שלא לתת זל"ק. ואע"פ שהרמב"ם ומהר"ם כתבו שכבר נהגו לתת בחו"ל.

הר"ן (מו: ד"ה "וקיימא" כתב שעיקר דברי רבי אלעאי על זל"ק הוא ומזה חלק מן המפרשים למדו על ראשית הגז. מ"מ כתב שכל הפרק פשוט שנוהג בחו"ל. והלכה כרבי אלעאי רק בגז ולא בזל"ק. הרי"ף בפרק ראשית הגז לא כותב שהלכה כרבי אלעאי גם במתנות. והר"ן שם ד"ה "גמ" כתב דברי רש"י והקשה עליו שוב, שהרי כל פרק הזרוע משמע שזל"ק גם בחו"ל וביבמות פג: אמרו שגזרו על בשר של חו"ל משום שלא מפרישים מתנות. ולכן הר"ן מסביר שרב נחמן בר יצחק אמר שנהוג עלמא ולא מורין כן, כמו שאיתא בתענית כו: שאם נהגו כנגד הדין לא מורין כן לכתחילה. ורב נחמן בר יצחק עצמו הגביל את המנהג רק לגז ולא לזל"ק. הרי שזל"ק חייב לתת ואם לא נתן קונסים אותו. הר"ן מוסיף עוד שדברי רבי אלעאי בזל"ק לאו כלום הם שלא נהגו כמותו בהם. אע"פ שהוא עצמו סבור שבחדא מחתא הם. במה שלא נהגו לא נהגו. ואפי' אם ינהגו כעת כמותו בזל"ק שלא לתת אין מנהג זה כלום. כי לא נהגו בראשית הגז כמותו אלא בגלל שמשמעות הפסוק כמותו שנאמר "צאנך" ולא של שותפות כמו תרומה. וממילא כיון שתרומה רק בארץ גם גז רק בארץ. אבל ג"ש שלמד "נתינה" "נתינה" מגז לזל"ק אין הלכה כמותו בג"ש זו. הר"ן עצמו מקשה על יישוב זה כי ההיקש בין גז לתרומה הוא רק במה שמוזכר בפסוק (שותפות ישראל) ולכן אין לומר שמכח היקש נלמד גז מתרומה (שהרי אפילו שותפות גוי לא למדו מן ההיקש), אלא ממשמעות הכתוב נלמד – הואיל ונזכר "דגנך" בתרומה וסמך ליה גז, למה נכתב "צאנך"? אלא מיותר הוא לגמרי ללמד על זהות בין תרומה לגז. אם כן שוב צריך הר"ן להסביר איך לחלק, למה אין הלכה כמו רבי אלעאי בזל"ק? בשם הר"ז כתב שהואיל ונפק מפומיה דר' יוחנן שאין לאכול בהמה שלא הורמו מתנותיה, ותרומה טובלת גם בחו"ל מדרבנן, ממילא גם אלעאי מודה שזל"ק שייך גם בחו"ל. וכתב הר"ן שאינו נראה. וטעמא רבא איכא לדחייתו, שהרי אין הלכה כלל כר' יוחנן כדלקמן ועוד משמע שרבי אלעאי בדאוריתא מיירי, ואיך נביא בכאן חיוב זל"ק מחיוב תרומה מדרבנן בחו"ל? הר"ן מיישב לבסוף שבראשית הגז קיבלו את הג"ש "נתינה נתינה" בגלל שחלק ישראל מעורב עם חלק הכהן, כמו תרומה. אבל במתנות הואיל וחלק הכהן ברור ומובדל לעצמו – לא למדו ג"ש זו. הר"ן מסיים שגם הרמב"ם כתב כרבי אלעאי רק בגז ולא בזל"ק שחייבים בכל העולם.

הטור פתח בדעת הרמב"ם וסיים בדעת רש"י וציין שכך נוהגים שלא לתת בחו"ל. וכתב שמהר"ם מרוטנבורג כתב כרש"י, לא כמו שהביא הרא"ש שמהר"ם סבר כרמב"ם. וכתב דרכ"מ אות א שגם בהגמ"ר סי' תשלו איתא שמהר"ם כרמב"ם. עוד הביא ב"י שכתב הרא"ש פרק ראשית הגז ס"ג שרב נחמן בר יצחק האריך בהלכות כדי שידעו ההלכות במקום שלא נהגו כרבי אלעאי.

לשון הטור "אין נוהגין בזמן הזה" ומציין ב"י שודאי הכל תלוי במקום, דבחור"ל לא נהיגי, רק שרצה הטור ללמד שהיו נוהגים בחור"ל בתחילת ימי האמוראים עד שנתקבע המנהג כרבי אלעאי לשיטת רש"י.

ב"י מעיר שיש מי שכתב שהרמב"ם לא מחייב זלו"ק בזה"ז אלא בארצות הסמוכות לא"י כמו מצרים ובבל שנוהגים בהם תרו"מ. וזה נראה תימה רבה שמה חילוק יש בזה? מרן פסק בסתמא שחייב בחור"ל ושי"א שאין נוהגים בחור"ל וכתב דנהגו שלא לתת בחור"ל.

שאין קדושה בזלו"ק.

הבריתא בחולין קלא. מלמדת שהמתנות אין בהן קדושת הגוף ולכן הכהן יכול ליתנן או למוכרן אפילו לגוי (וכ"פ הרמב"ם ה"כ והטור ושרשאי אף להאכיל לכלבים שאין בהם קדושה כלל וכ"פ מרן), וישראל רשאי לאכול המתנות ברשות הכהן. המתנות הן נכסי כהן ויכול לקנות בהם עבדים ולפרוע בהן חוב ובהמה טמאה וכד'.

ש"ך סק"ה כתב בשם מהרש"ל שאין להאכיל לכלבים או למכור לגויים אלא כשהבשר נפסד ממאכל אדם או שהבשר רע לאכילה. ולענ"ד כיון שלא חילקו בזה ש"פ ולא כתבו הגבלה חשובה כזו, משמע שאינם מודים לסברת מהרש"ל (וגם בסי' שו"ה הביאו האחרונים דבריו לגבי בכור), דמשמע שרק היבא שרוצה לאכול בעצמו יאכל בדרך גדולה (כדלקמן), אבל אם אינו רוצה לאכול מאיזו סיבה אינו חייב וזו גדולה יותר. אבל מדבריו נשמע לענין סדר קדימה חילוק נכון וברור, שכהן שרוצה למכור לגויים או להאכיל לכלבים ויש כהן שרוצה לאכול בעצמו בדרך גדולה – ודאי הוא קודם. אמנם אם כהן ת"ח רוצה להאכיל לכלב וע"ה רוצה לאכול צלי ובחרדל, ינתן לת"ח (וגם זה יבואר לקמן בס"ד). וכן כהן שרוצה לאכול צלי ובחרדל ואחד רוצה מבושל, יתן למי שירצה הואיל וכתבו התוס' וש"פ שגם מבושל לרצונו הוא דרך גדולה ממש. נמצא אין ערך מוסף לצלי ובחרדל מצד המצווה, רק מצד הכהן שקיבל.

אין הזלו"ק טובלים הבשר.

אע"פ שאיתא בגמ' חולין קלב: סברת ר' יוחנן שאסור לאכול מן הבהמה עד שיורמו מתנותיה, כמו פירות טבל, אין הלכה כן ונדחו דבריו. ואע"פ שהגמ' לא מסבירה למה נדחו, לקמן נבאר בס"ד שבדף קלד: איתותב מבריתא אע"פ שהגמ' לא מציינת שם תיובתא דר' יוחנן, מ"מ איתותב. לא די שאפשר לאכול מכל הבהמה גם קודם הרמה, אלא שהמתנות נחשבות מורמות אפילו לא נותקו מגוף הבהמה. ולכן אם באה הבהמה כולה אחרי שחיטה נאח"כ ראיתי שזכיתי לכווין לדעת הר"ן (מד:): (הביאוה גם הש"ך סק"ב וכתב שכ"פ מהרש"ל) שהדגיש שרק אחר שחיטה יש מצווה ולכן רק אז יש לכהן חלק כדאיתא במשנה חלה פ"ב, שהמפריש חלה מן הקמח קודם שיבוא במגע עם המים, אינה חלה וגזל ביד כהן בחצר משתמרת של הכהן – זכה במתנות. וכך פשטיה דסוגיין בחולין קל:–קלא..

התוס' בחולין קלב: מעירים שר' יוחנן סבר שהוא ממש דין דאוריתא בגלל שבחולין קלו. דרשו ג"ש נתינה נתינה של זלו"ק מתרומה.

בדף קלא. ד"ה "הכי" כתבו התוס' שאין הלכה כר' יוחנן. ואין זלו"ק מהווה כתרומה לענין טבל הבהמה. אלא שהם מעלים שתי אפשרויות מדוע זלו"ק מופיע ברשימת תשעה (בגרסתין וגירסת רש"י) או שבעה (לגירסת תוס') "נכסי כהן", יחד עם תרומה וחלה וכד'. או שיש איסור לאכול מבהמה שלא הורמו מתנותיה או שהבריתא הזו שונה רק מתנות שניתן לאכלם ולא שנתה בכור בהמה טהורה שאין לו היתר אכילה עד שישחט.

ונראה למעשה שאין שום איסור לאכול מבהמה של הורמו מתנותיה אפי' לכתחילה. דכמי שהורמו דמיין נקטינן בכל פירקין. וכך סתמו הרי"ף והרא"ש שאין הלכה כר' יוחנן. גם הר"ן (מד: בסופו) כתב שהכי קיימ"ל. אלא שטעמו מפוקפק, כתב שבנדרים פה. קיימ"ל טובת הנאה ממון (ועיין בזה בחו"מ סי' לז שאין זה ברור ומוסכם) וכיון שהיא ממון אין צריך להפריש החלקים ולהפרידם מגוף הבהמה. ולכאורה לא די שאין טעם זה מספיק למ"ד טובת הנאה אינה ממון, אלא אף למ"ד טובת הנאה ממון – לא תלתה הגמ' זה בזה ודוחק להעמיד סוגיין רק כמ"ד טובת הנאה ממון. ועוד שטעם שכמאן דרמיין דמי משום שהחלקים עצמם מובדלים ואין מחוסר מעשה לחותכם. וגם לא מצאנו שיש דעה ברורה דכמאן דלאו רמיין דמי.

הטור כתב שאע"פ שמתנות לא טבלי מצווה להפריש מיד. משמע שגם הוא מתיר לכתחילה לאכול קודם שיתן לכהן ודלא כיישוב שני בתוס' שכתב שיש איסור. וכלשון הטור פסק מרן.

מתי מתבטל העשה.

כתב החינוך במצווה תקו שאם שחט ולא נתן המתנות ביטל עשה. וכ"כ הרמב"ם בפיה"מ. וכתב שאסור לקנות מן הטבח חלקים אלו כי מסייעים אותו על הגזל. אמנם נראה שלשית הרמב"ם דלקמן שאם עבר וקנה בטל העשה מיד, כי אין חיוב לתת המתנות אחרי שהפקיע המצווה. אבל לש"פ עדיין העשה קיים כל זמן שהמתנות בעין.

תיאור החלקים שצריך לתת לכהן.

מלמדת המשנה בחולין קלד: שהזרוע הוא מן פרק ארכובה עד כף של יד. וכן הוא זרוע של איל נזיר וכנגדו בשוק של שלמים שנותנים לכהן. לדעת רבי יהודה מפרק של ארכובה עד סובך של רגל. הלחי הוא מפרק הלחי עד פיקה של גרגרת.

ריבויים מה"א הידיעה.

הגמ' מביאה בריתא שמבארת שמדובר על זרוע ימין ולא שמאל (כ"פ הרי"ף הרא"ש וש"פ). שנאמר "הזרוע" הידועה, המיומנת שבזרע (והעירו התוס' שאפילו רבנן דחולין צו: שסבורים שה"א

הידיעה של ירך שנאמר בגיד הנשה, להורות שהאיסור בכל הירך, כאן מודים שאין לדרוש כך אלא רק המיומנת שבירך). ישנה בריתא אחרת שלומדת מ"שוק הימין" של שלמים, ל"תרומה" שנאמר בזרוע מוקדשין, של איל נזיר. ו"תתנו" נזכר בבהמת חולין של זלו"ק.

"והלחיים" בא לרבות הצמר ואף שער תיישים שיש תחת הלסת התחתונה. וכך לימדה הבריתא, אף היא בחולין קלד; שאסור להפשיט הראש מעורו בלסת התחתונה שהוא מקום המתנה. אבל עור שעל הזרוע תלוי אם נוהגים לאוכלו או לא. אם נוהגים באותו המקום לאוכלו עם הבשר – לא יפשיט. ואם לא נוהגים לאוכלו משמע שמותר להפשיט, אבל לא נתברר אם צריך לתתה לכהן. הרי"ף והרא"ש הביא או השמועה הזו, אלא שבעוד שאנו ורש"י והרא"ש גרסנו "מקום שנהגו למלוג בעגלים לא יפשיט את הזרוע. מקום שנהגו להפשיט את הראש לא יפשיט את הלחי". הרי"ף גרס "מקום שנהגו למלוג בעגלים לא ימלוג את הזרוע". הר"ן שם לב לשינוי הזה. לגירסתנו אסור להפשיט את הזרוע והמנהג גורם תוספת מתנה לכהן, כי מן הדין אין חובה לתת עור הזרוע לכהן. והמנהג לא מועיל למעט מתנת הכהן, כשם שמוכח ממקום שנהגו להפשיט את הראש לא יפשיט, אלא יתן גם את העור של הלסת התחתונה לכהן. כי עור הלסת והשער והפרווה ניתנים לכהן מן התורה, העור של הזרוע רק ממנהג במקום שנהגו. אבל לגירסת הרי"ף חובה מן התורה לתת המתנות עם עורן שנאמר "הזבח" ובשעת זביחה עורן עליהם. מה שמרבינן הוא רק את השער, אבל העור פשוט הוא מן "הזבח" שהוא של הכהן. וכן אפשר שלומד מ"הזרוע" היא וכל מה שעליה כמו "הלחיים" ו"הקבה" הם וכל מה שעליהם. רק שהמנהג למלוג גורם איסור למלוג את העור לפני הניתנה לכהן בגלל שהמליגה מפסידה העור ואע"פ שדרכן בכך, אסור שמא הכהן אינו רוצה למלוג. כי בשלו רשאי ולא בשל כהן. וכן בזרוע לא יפשיט העור שמא הכהן רוצה למולגה. ואם נהגו להפשיט רשאי להפשיט ולתת לכהן. מה שאינו רשאי בזרוע שמא רוצה הכהן במליגה.

הרמב"ם הי"ט כתב בסתמא שאין מולגין את העור ולא מפשיטין אותו אלא נותנים את הלחי והזרוע עם עורן וצמרן ומשמע שהוא דין דאוריתא. ואפשר שהרמב"ם סבור לא גרס "מקום שנהגו למלוג" ולכן לא תלה במנהג. וכך יש להסביר הטור שגם מדבריו משמע שהוא דין גמור מן התורה ולא תלה במנהג המקומות והזמנים. ותימה על ב"י שהביא דברי הר"ן על הטור ולא ציין שהם חולקים. ואפשר שכך דרכו שאינו מציין מח' תמיד.

מרן פסק בס"ג שחייב להשאיר העור והשער ואינו רשאי למולגם. וכיון שלא תלה במנהג המקום משמע שסבור שמן התורה הם של הכהן. וצריך לבאר שאע"פ שלא כתב חובה להשאיר העור על הזרוע, כך דעתו. ואולי לכן כתב "שאינו רשאי למולגם ולא להפשיט העור" דהכוונה גם על הזרוע שפסק בס"ב ולשון רבים שנקט לא רק על העור של הלסת התחתונה והשער והצמר.

"והקבה" לרבות חלב (חי"ת צרויה) שעל הקיבה וחלב (חי"ת קמוצה) שבתוך הקבה (וכתב רש"י שהוא קרוש מפני אינזים ההגבנה שנמצא בקיבה והרי"ף לא גרס לחלב שבתוך הקיבה כלל ומשמע שאינו של כהן כלל אפילו מן הדין, אבל הרא"ש גרס כוותין וכגריסת רש"י וכ"ג הרמב"ם הי"ט. אמנם הטור ומרן כתבו בלשון "פנימי וחיצון" משמע שכוונתם על חלב בחי"ת צרויה, וכתבו הפרישה וכו' שהכוונה רק על חלב חיצוני רק פנימי הוא אייתרא וחציון הוא על הקשתא). אמנם

אמר ר' יהושע שכהנים נהגו בעין יפה לתת החלב לבעלים, אבל מעיקר הדין הוא שלהם. החינוך מצווה תקו מביא שהכהנים נהגו לתת החלב לבעלים. וכ"פ הרא"ש, מעיקר הדין החלב של הכהן. וכ"מ ברי"ף. וכ"כ הרמב"ם הי"ט שהחלב לכהנים אבל נהגו להשאירו לבעלים. והטור כתב שאם נהגו לתת לכהן נותנים, משמע שאם לא נהגו – הכהן נוטל. וכ"פ מרן. וכתב הט"ז סק"ז שה"ה אם היו כהנים נוהגים להשאיר העור אצל הבעלים, כך היה המנהג. וזה נראה פשוט שחלב הקיבה דאוריתא של הכהן ומהני שיוותר. גם בעור הזרוע והלחיים.

מיקום לחיים.

לגבי הלחי מבארת הגמ' עוד, שמתני' הנוקטת שפיקה של גרגרת היא חלק מן הלחי, כדעת חכמים שאם שחט למעלה ממנה – טריפה. אבל לדעת רבי חנינא בן אנטיגנוס שהעיד שהמוגרמת כשרה, היינו שאף למעלה מבית הבליעה הוא חלק מן המקום הכשר לשחיטה, צריך לתת אף חלק זה לכהן. ממילא הבריתא שאומרת שנוטל את בית השחיטה מתפרשת בשני פנים, אם כחכמים הבעלים נוטל בית השחיטה עם הבהמה. ואם הכוונה כרבי חנינא בן אנטיגנוס הכוונה שנוטל הכהן את בית השחיטה עם הלחי.

הרי"ף כתב שהלכה כרבי חנינא בן אנטיגנוס, והרא"ש הקשה עליו שהרי לענין שחיטה הלכה כמותו. אבל לענין מתנות הלכה כפשוט משנה וחלק זה שייך לכהן. כי אין קשר מהותי בין בית השחיטה לבין מתנות, זה רק ענין של ניסוח אם פיקה של גרגרת נקראת בית השחיטה או לא. הרא"ש לא מציין שהרי"ף חולק על זה, הוא רק תמה למה הרי"ף הביא את ההלכה הזו כאן שלא מיירינן כאן בענין שחיטה.

גם הר"ן (מו:): כתב כרא"ש, שאין קשר בין הדיונים באופן עקרוני, הרי"ף פסק בהלכות שחיטה כחנינא בן אנטיגנוס אבל לענין זלו"ק הלכה כת"ק. שחלק זה ניתן לכהן למרות שאפשר לשחוט עליו. והרי"ף רצה להדגיש שאין קשר בין הדיונים, למרות שבהלכות שחיטה הלכה כחנינא בן אנטיגנוס אין הלכה כמותו בזלו"ק.

וממילא אי אפשר לומר שהרי"ף מבין ששני הדיונים קשורים זה בזה, שהלחי נקרא עד בית השחיטה. וכיון שהלכה שבית השחיטה מתחיל מפיקה של גרגרת ומטה, פיקה עצמה אינה מן הלחי ולא ניתנת לכהן.

לגבי הלחי כתב החינוך מצווה תקו שטבעת גדולה (עליונה שבקנה) היא הנקראת במשנה "פיקה של גרגרת" (וכ"כ התוס' והרמב"ם הי"ח והטור) והיא ניתנת לכהן, היינו כשיטת חכמים. שמעל טבעת גדולה היא הגרמה ופסולה. וכמובן כתב שהלשון ניתנת עם הלחיים וכ"כ הרמב"ם בפיה"מ ובה"ח וכ"פ הטור.

רש"י על המשנה מבאר שחותך המפרק של הלחי אצל צידי הראש הנקראים "צדעים" שהם משני צידי הראש כמו בפאות הראש שביארנו ביו"ד סי' קפ, וחותך ומפריד מפרק הלחיים ויורד עד שיפוי כובע שהוא בית הבליעה וכל זה נותן לכהן, משמע שטבעת גדולה עצמה לא נותן לכהן. וגם רש"י חוזר על כך שהלשון בכלל המתנה.

כלומר רש"י מפרש שפיקה של גרגרת הוא שיפוי כבוע וכ"פ הר"ן (מו.) שהוא פתחה של בית הבליעה. ואילו החינוך והתוס' והרמב"ם פירשו שהיא טבעת גדולה. שתחת שיפוי כובע. גם הטור כתב שהוא טבעת גדולה ותימה שמרן הביא דברי רש"י על הטור בלי לציין שהוא חולק. מדברי הריטב"א חולין יט. משמע בפירוש ששיפוי כובע הוא למעלה מטבעת גדולה ואינם אותו חלק. מרן פסק שנותן מפרק של לחי עד הפיקה שהיא טבעת גדולה.

מיקום הזרוע.

לגבי הגדרת הזרוע, צריכים להקדים שהמילה ארכובה" משמעה מפרק בין עצמות, בכל פעם היא מקבלת משמעות שיכולה להיות שונה.

גפה של בהמה מורכבת משלושה חלקים, חלק שדורך על הקרקע הוא הפרסה וממנה עולים והוא מתעקס ומתארך עד המפרק הראשון שהוא נכפף לצד חוץ הבהמה בין מלפניה ובין מלאחריה. וכל החלק הזה הוא הנקרא ארכובה הנמכרת עם הראש בגמ' חולין עו.. למעלה ממנו עצם אמצעי הנקרא שוק והוא נכפף לצד הבהמה בין מלפניה ובין מלאחריה. ולמעלה ממנו עצם שנקרא קולית והוא נכפף לצד חוץ הבהמה בין מלפניה ובין מלאחריה. ובגמלים הוא מוארך יותר משאר בהמות. כל אלו נראים מחוץ לבהמה כשעצם השלישית העליונה היא מקבילה לעובי גוף הבהמה התחתון. ותחת החזה והבטן נראים רק שני הפרקים התחתונים. המפרק המכבר בין ראש הקולית לאגן של הבמה מלאחריה נקרא "בוקא דאטמא (של הירך)". וכך הוא מלפניה שהגפה מתחברת לעצם הכתף הרחבה שנמצאת בתוך הגוף. הכתפים והאגן אינם נראים מבחוץ.

מדברי רש"י והר"ן (מו.) ד"ה "מתני" והטור, ברור שמפרק של ארכובה הנמכרת עם הראש, לא כולל המפרק הזה התחתון, אלא מן המפרק העליון של ארכובה התחתונה נותן שני הפרקים העליונים, עד עצם של הכתף והיא לא ניתנת לכהן. חלק זה בקרבן נזיר הוא הנקרא זרוע. וכנגדו ברגל שוק התרומה הניתן לכהן מקרבן שלמים וכתבו הם שנותן "עד בוקא דאטמא". רבי יהודה אומר עד סובך של רגל, כלומר מפרש רש"י שהמפרק המכבר בין הקולית לבין השוק, הוא הגבול העליון שמקבל הכהן, כלומר לדעת רבי יהודה הוא מקבל רק עצם אחת. לא שתיים. לא מקבל את הקולית. לא ברור שר' יהודה חולק גם לגבי זרוע של כהן.

הרמב"ם בהי"ח כתב כלשון המשנה. אלא שבפירוש המשנה משמע שאינו סובר כנ"ל. הרמב"ם בפירוש למשנה זו, מפנה למה שפירש במשנה בחולין פ"ד מ"ו, שם הרמב"ם קורא למפרק שמעל השוק המכבר בין הירך לשוק "ארכובה". כי שם המשנה מיירי לענין שבירת רגלי בהמה, וארכובה זו היא מה שחוששים בשבירתה לטריפה. על המשנה שלנו הרמב"ם כותב שהכהן נוטל שני חלקים, שתי עצמות: ארכובה התחתונה שהיא נמכרת עם הראש בבהמה דקה והיא נקרא "אלכרע" והפרק שלמעלה ממנה שנקרא שוק ובלשון העם "זרוע". ומשמע שאינו נותן הפרק השלישי העליון שמתחבר לגוף הבהמה שכתבו רש"י והר"ן והטור.

יתכן והרמב"ם חזר בו במשנה תורה מפני שבהלכה י"ח כתב לשון המשנה והוסיף "שהן שני איברים זה מעורה בזה" וכ"כ החינוך במצווה תקו, והארכובה התחתונה אינה נראית מעורה בשוק כי יש ביניהם מתיחה טבעית, המפרק העליון נראה מעורה בשוק, כי יש ביניהם כיפף טבעי. מרן פסק בדברי רש"י, הפרק השני והשלישי העליון ניתנים לכהן. הט"ז סק"ב כתב שהמפרק של הארכובה אינו של הכהן. נמצא לפי דבריו רק שתי עצמות ומפרק שביניהם שייך לכהן, אבל מפרק של ארכובה ומפרק של עצם הכתף אינם של הכהן. ולענ"ד דרך הקצבים לחתוך המפרק באמצעו וממילא חצי המפרק שייך לכהן וחציו לבעלים. ואולי לזה בכלל התכוין הט"ז.

ביאור על חלקי המתנות הללו ולמה הם כנגד פנחס עיין בדרוש לפרשת "פנחס".

לכמה כהנים ניתן לחלק.

בגמ' חולין קלב: אמר רב חסדא שאפשר לחלק את המתנות לכמה כהנים, זרוע לאחד וקיבה לשני ולחיים מתחלקים לשני כהנים. נמצא ארבעה כהנים בסך הכל (וכ"כ הר"ן (מה:)) וכ"פ הטור). אמנם בבהמה גסה הזרוע מאוד גדולה ואפשר לתת כל עצם לכהן אחר. שלושה דיוקים בדברי רש"י, חדא שאפשר לחלק כל עצם לשניים, כלומר בסך הכל ארבעה כהנים יקבלו הזרוע. ותנינא שלא סתם בהמה גסה אלא בשור הגדול מדובר ששם האיברים גדולים ביותר. כלומר משמע שעגל לא. וכמו בהמה דקה הוא. ושלישית, לדעת רש"י חייב לתת מתנה ראויה הוא מן התורה. הטור כתב שבשור הגדול הדין שונה ולא סתם שור, וזה בדברי רש"י. אבל כתב שאפשר לחלק הזרוע לשניים, כל פרק לכהן אחר. וזה דלא כרש"י. גם כאן ב"י לא מתייחס לכל הדעות. מהר"ן (מה:)) ד"ה "דרש", משמע שאפשר כל אחד מהחלקים לחלק לשני כהנים. ולא כתב שור הגדול דוקא, אלא שור. משמע אפילו עגל יתר על בן שנה כבר נקרא גדול. ואכן גם מהר"ן משמע ששיעור נתינה ראויה הוא דאוריתא שנאמר "ונתן".

גם הרמב"ם הי"ז כתב שבשל שור רשאי לחלק. ולא כתב שור הגדול. אלא שהרמב"ם לא נתן מנין לכמות החתיכות שאפשר לחתוך בניגוד לרש"י שאמר שאפשר לחלק כל עצם לשניים. הרמב"ם רק כותב שצריך להקפיד שבכל חתיכה יש כדי מתנה. ולכאורה כוונתו שיהיה זה מתן חשוב וראוי. וזה משתנה לפי מנהג המקום והזמן.

הרדב"ז כתב שאם היה גדי קטן חייב לתת כל המתנות לכהן אחד, אוינו רשאי לחלק. ואפשר שאין כן דעת רש"י והר"ן והרמב"ם. דמאן לימא לן שיש חילוק בבהמה קטנה? מ"מ טוב לעשות בדברי רדב"ז כיון שבודאי יצא ידי חובה בכך"ג.

מרן פסק שמסתם בהמה יכול לתת לארבעה כהנים כנ"ל, ורק בשור הגדול יכול לתת לשניים את הזרוע, כי לכל אחד יתן פרק אחד וזה כשיטה המחמירה ביותר, כשיטת הטור. ולכאורה פסק מרן

כך כדי שיקיים מצווה נתינה בלי חשש ובלי ספק. כי אם נתן הכל לאחד ודאי יצא, כשמחלק יותר מדאי אפשר שלא יקיים המצווה כתיקונה אע"פ שיצא ידי חובתו שהרי נתן הכה לכהנים. ואולי אפשר שחשש מרן שאם לא נתן כשיעור ראוי, לא קיים המצווה כלל כדמשמע בר"ן שאם אינו מתנה ראויה לא קיים המצווה.

בפיה"מ כתב הרמב"ם שלא יתן רק לכהן אחד תמיד, וזו גמ' מפורשת עירובין סג. ונפסקה ביו"ד סי' רנז, ט. עיין ב"אנוכי לאביונים".

מיני הבריות החייבות בזלו"ק.

הקדמה בענין כוי.

הכוי נזכר בכמה מקומות בתלמוד וכיון שהוא נידון גם בנושא זלו"ק צריך להקדים ולבאר מהו הכוי ומה מעמדו ההלכתי.

בבכורות ז. אמר ר' יהושע בן לוי שבהמה וחיה לא מזדווגות לדעת חכמים, חוץ מלדעת רבי אליעזר והחכמים החולקים עליו שזכרו בענין זלו"ק. כפי שנראה הפוסקים פסקו שבהמה וחיה מזדווגות ויש ביניהם ולד כלאיים. היינו שהעיקר כמו חכמים ורבי אליעזר.

בגמ' חולין פ., אגב הדיון של ר"א וחכמים בצבי הבא על התיישה שהוא עיקר בסוגיה שלנו בזלו"ק, באו בבריתא שתי הגדרות מהו הכוי? י"א שהוא ולד כלאי חיה ובהמה. וי"א שהוא איל הבר וכך אמר רב נחמן. שור הבר ודאי בהמה הוא לרבנן ור' יוסי אומר שהוא מין חיה.

בהתייחסות להגדרה ההלכתית של הכוי, מצאנו שם שתי דעות, דעת רשב"ג שהוא בהמה, ר' יוסי אומר שהכוי בריה פני עצמה הוא וחכמים לא הכריעו בו אם מין חיה או מין בהמה. כלומר שהוא ספק בהמה ספק חיה.

העירו התוס' חולין פ. שרב נחמן דסבר שכוי הוא איל הבר, והוא ודאי חיה. כי אם הוא בהמה אין הבדל בין ת"ק לרשב"ג.

התוס' גם בחולין פ. וגם ביומא עד. מעירים שלדעת מ"ד שהכוי הוא ספק, אי אפשר לבדוק בקרניו כמו שהכוונה הגמ' חולין נט., כיון שהסימנים אינם ברורים.

בגמ' יומא עד.: נחלקו ר"ל ור' יוחנן אם חצי שיעור אסור מן התורה, הבריתא מלמדת שכוי וחצי שיעור לענין איסור חלב נלמדים מהמילים "כל חלב" למרות שאין עונש יש אזהרה. הגמ' מציעה שני הסברים או שהכוי ספק וממילא האזהרה היא מדרבנן כי הפסוק לא מרבה ספק, שהרי התורה כולה ודאי. או שתנא הבריתא סבר כוי בריה בפני עצמה הוא ולכן התורה מרבה לו אזהרה.

בגמ' כריתות כא. ויומא עד: איתא שכוי הוא בריה בפני עצמה, בלי התופסת לעיל "ולא יכלו חכמים להכריע אם מין בהמה או מין חיה הוא" ולכן דקדק התוס' בשני המקומות שזו למעשה התייחסות הלכתית רביעית, לא ספק בהמה וספק חיה ולכן הוא מקבל מעמד של ספק, אלא ודאי

אינו חיה ובודאי אינו בהמה ולכן מקבל מעמד שונה. וזה לכאורה חייב להיות מוסכם לא רק מדקדוק הלשון כי הגמ' ביומא עד: מציגה את הדעה "בריה בפני עצמה" כניגוד לספק, בעוד שהגמ' בחולין מציגה את הביטוי הזה כספק. גם התוס' חולין פ. כתב שהנוסח שם "בריה בפני עצמה ולא יכלו חכמים וכו'" הוא הגדרה של ספק.

כלומר עד כאן למדנו שיש שתי פרשנויות מציאותיות למושג כוי, איל הבר או כלאי בהמה וחיה. ובין שנים עד ארבע אפשרויות של הגדרה הלכתית (ספק או בהמה ודאי, והתוס' הוסיפו ודאי שאינו בהמה ואינו חיה וכן אפשרות של ודאי חיה).

אין לנו ידיעה ברורה מהתלמוד האם המח' ההלכתית שייכת לאיל הבר או לכלאי בהמה וחיה או לשניהם. וכאן בעצם מתחילה הפרשנות.

לדעת הרמב"ם פ"א ממאכ"א הי"ב-ה"ג שור הבר ודאי בהמה הוא (כרבנן, והביאו הרא"ש חולין פ.), כל ספק אם בהמה או חיה נוהגים בו חומרות של בהמה וחיה. למרות שמין טמא ומין טהור לא מזדווגים ואין להם כלאים, בהמה וחיה מזדווגות וכלאים הנוול מהם הוא הנקרא כוי (רדב"ז מקיים דברי רמב"ם וגירסתו גם מסוגיין וגם מחולין פ. וכס"מ וב"י לקמן משנה אותה). חלבו אסור ואין לוקין עליו ומכסין את דמו. (הרא"ש חולין פ. כתב שהלכה כר"א ומחלוקתו שיש זיווג בין בהמה וחיה ודלא כמשמע מהרי"ף שלא הביא זה כלל בהלכות, כנראה משום דסבר שהלכה כריב"ל לכל מילי, גם לחיה ובהמה).

כלומר הרמב"ם מתייחס בדבריו לשתי הבריות שהגמ' העלתה, איל הבר וכל ספק בהמה וספק חיה הוא ספק להחמיר בכל מקום. ואילו כלאי בהמה וחיה הוא הנקרא כוי ולענין חלב יש לו אזהרה ואין לוקין עליו. היינו שעל כוי זה דובר בגמ' ביומא עד.. הרמב"ם גם אם מקבל את הפרשנות של התוס' על שני סוגים של "בריה בפני עצמה" ושרב נחמן סבר שאיל הבר ודאי חיה הוא – לא פוסק כך. גם לא פוסק כרשב"ג. הרמב"ם פוסק ששניהם ספק. לקמן נראה שהספק בכלאי בהמה וחיה הוא מצד אם חוששין לזרע האב, אבל איל הבר הוא ספק במציאות, ספק שאין לו הכרעה. כלומר לפי זה ניתן להסיק שהרמב"ם פסק שכלאי בהמה וחיה הוא ספק אם חוששין לזרע האב והוא הנקרא כוי כדעת י"א שבבריתא בחולין פ., כי כך סברי ר"א וחכמים החולקין עליו והלכה כסיעה זו ובפרט שלפי המציאות בהמה וחיה מזדווגות. והבריה האחרת שהיא איל הבר שלא נקרא כוי, היא ספק במציאות והרמב"ם אפי' לא מזכיר את שמה "איל הבר" בניגוד לשור הבר שכן הזכיר, אלא נקט שבכל ספק שיש במציאות אם הוא בהמה או חיה, יש להחמיר.

מין הבהמה שחייבת במתנות.

בתורה נזכרה לשון "אם שור אם שה" היינו לחייב רק פריים מבויתים: שור, כבש ותיש (רדב"ז ה"ה כתב שצאן כולל גם כבש וגם תיש ופשוט). בין זכרים בין נקבות כנ"ל. מרן פסק בסתם ששור ושה חייבים.

הגמ' חולין קלב. מביאה שני דיונים משיקים בכלאיים ובכוי.

הגמ' נשענת על מסקנת הסוגיא חולין פ. שר"א וחכמים נחלקו בשאלות אלו. חכמים מחייבים בין כוי ובין כלאיים. ור"א מחייב בכלאיים של מיני חיוב, אבל אם רק האם מין חיוב – פטור וכן ר"א פוטר בכוי. והגמ' מבארת שמדובר בצבי הבא על התיישה, שהולד הוא חצי גדי חייב וחצי צבי פטור. ומספקא לן אם חוששין לזרע האב או לא. רק שנחלקו אם מה שנאמר בתורה "אם שה" הוא בתנאי שכולו שה או אפי' מקצת שה חייב. לרבנן חייב בחצי מהמתנות, היינו שחוצה כל מתנה לשניים ונותן רק חצי לכהן וחצי משאיר אצלו. ואילו לר"א צריך שיהיה כולו שה וכאן אין כולו שה. לגבי כוי ישנה בריתא שבה חכמים מחייבים כוי ואילו ר"א פוטר. הגמ' מעלה אפשרות שיתכן וחייב לחכמים רק בחצי מחמת הספק. אבל ר' יוחנן סבור שהכוי לדעת חכמים חייב כמו בהמת ודאי כי סבור שהמח' היא בדרישת הפסוקים. לרבנן נזכר "אם שור" לרבות כלאיים (משני מיני חיוב, ר"ן והחינוך מצווה תקן וב"י על הטור) ו"אם שה" לרבות כוי. ואילו לר"א משמע ליה שצריך ללמד שאפי' שחט שור אחד או שה אחד חייב ולא צריך שישחט גם שור וגם שה באותה פעם. וחכמים לומדים זאת מ"מאת זובחי הזבח" היינו אפילו אחד. ור"א לומד משם שהדין עם הטבח.

הרי"ף והרא"ש פסקו שכוי חייב בכל המתנות כר' יוחנן. וכ"פ הטור והסביר דברי הרא"ש שכוי זה הוא הבא מן הצבי ומן התיישה. אבל הבא מן תיש וצביה פטור לגמרי. נמצא שלפי הסברו אין חיוב חצוי בזל"ק. מיהו יש לציין שהפירוש אפשרי אם כי לא מוכרח בדעת הרא"ש שקיצר ביותר. דהרא"ש לא נחית בכלל לפרש באיזה כוי מיירי. ב"י כתב שפירוש דברי הרא"ש לא כמו שכתב הטור, שהרי לא חילק הרא"ש. אלא העיקר כמו שכתב ר' ירוחם שכל כוי, בין ספק חיה ספק בהמה ובין הבא מן הצבי ומן התיישה או מן התיש והצביה – חייב בכל המתנות.

בניגוד לדעת ר' ירוחם וסיעתו שלא מחלקים בין סוגי הכוי, רש"י ותוס' בדף פ. מבארים שלדעת ר"א ורבנן בהמה וחיה יכולים להזדווג ולייצר כלאים, משא"כ לדעת מי שסבור שכוי הוא איל הבר זה בגלל שהוא סבור שאין בהמה וחיה יכולים להזדווג ולייצר כלאים. היינו שר"א ורבנן מכחישים בכלל את הפירוש של כוי כאיל הבר. וממילא כיון שהגמ' שלנו מביאה את הדיון של ר"א ורבנן היא נוקטת שהכוונה על צבי הבא על התיישה, כי אין כוי אחר. ולכן מוכרח שר' יוחנן ודאי חולק על רב הונא בר חייא דסבר שהכל תלוי אם אמרינן שה ואפי' מקצת שה ולרבנן חייב בחצי מתנות, וסבר ר' יוחנן שהכוי חייב בכל המתנות מחמת ייתור הפסוק "אם שה". וכך כתב רש"י על הרי"ף בסוגיין שכל הדיון הוא כלאי בהמה וחיה, כשהוא לא מצייין בכוונה את המין של החיה או של הבהמה. ולכאורה היה אפשר להבין שתיש הבא על הצביה פטור מכלום, למרות הריבוי, אבל העיקר כמו שכתב הר"ן (מה). שלשיטת רש"י הפסוק של ר' יוחנן מועיל לרבות אפי' תיש הבא על הצביה ועודף על הספק של אי חוששין לזרע האב וחייב בכולהו מתנות כמו שכתב ר' ירוחם הנ"ל. על פירש"י כתב הר"ן שלא נהירא לו, דאם רבי יוחנן לומד מן הפסוק לרבנן לחייב בכולהו מתנות אם כן נפשט שחוששין לזרע האב, שאם כן למה היה צריך פסוק ללמד שחייב בכל המתנות? ממילא אין ספק לרבנן ובודאי שר"א לא יכול לסבור שחוששין לזרע האב? ועוד שביומא עד.

לכו"ע כוי הוא בריה בפני עצמו ולא ולד צבי הבא על התישה (לדעת הר"ן ברור שבריה בפני עצמה שנזכר שם אינו ספק כמו שהוכיחו התוס').

לדעת הרמב"ם פ"ט מבכורים ה"ה והחינוך מצווה תקו כל הסוגיה שלנו אזלא לגבי כוי שהוא בריה בפני עצמה. כי צבי הבא על התישה כבר נידון בפני עצמו. וכשאמרו כאן כוי הכוונה על איל הבר שהוא בריה בפני עצמו. וכך פשוט ברמב"ם פ"ט מבכורים שכתב הלכה בצבי הבא על התישה לחייב בחצי כרבנן ובתיש הבא על הצביה שפטור לגמרי כרבנן ובכוי לחייבו בכל המתנות כר' יוחנן (וכ"פ חינוך). אע"פ שכתב בפ"א ממ"א הי"ג שכוי הוא כלאים מבהמה וחיה טהורות. נמצא שאע"פ שהרמב"ם פוסק שכוי הוא כלאים של בהמה וחיה, כשהביטוי "כוי" מזכיר בהקשר של צבי הבא על התישה אז הכוונה לאיל הבר. גם החינוך במצווה תקו כתב שר' יוחנן מירי על כוי שהוא בריה בפני עצמו. ונמצא שלדעת הרמב"ם והחינוך אין מח' בין ר' יוחנן שמחייב בכל המתנות לבין רב הונא בר חייא שמחייב בחצי מתנות. גם הר"ן מדייק כך ברמב"ם וכך הוא מסיק בעצמו, שר' יוחנן סבר כוי בריה בפני עצמה הוא.

הרדב"ז כתב שכוונת הרמב"ם ודאי לתת לכהן מן הכוי כל המתנות, ודלא כמו שהבין הטור מדבריו שיפריש ולא יתן (ביאר כס"מ שהטור הבין שכוי לדעת הרמב"ם הוא כלאים של חיה ובהמה וזו באמת כוונת הרמב"ם כמו שכתבנו בס"ד). שודאי אינו, שהרי אין המתנות טובלות כמו שתמה הטור על הבנת עצמו. וכ"כ הכס"מ שלדעת הרמב"ם כוי שהוא בריה בפני עצמה מפרישים הכל ונותנים ופשוט (רק שלדעת כס"מ וב"י בריה בפני עצמה אינו ספק לדעת הרמב"ם ודלא כמו שהבינו הטור והרדב"ז וכמו שכתבנו).

הר"ן מציין שפירוש סיעתו מתקשה להסביר את הגמ' בחולין פ.. הב"י ביאר קושית הר"ן הזו מחמת שזיווג של חיה ובהמה הנזכר שם בחולין עט:–פ. לא מיקרי בריה בפני עצמה הוא (וזה לא כמו שכתבנו לעיל ויבואר לקמן בס"ד). ולענ"ד אפשר לפשוט מדברי הרמב"ם שהכריע שחיה טהורה ובהמה טהורה כן מזדווגות ומתעברות אלו מאלו. וכיון שכן האמת עס ר"א ומחלוקתו. אלא שעדיין יש לדון באיל הבר אם יש בו חיוב או לא. ולכן ר' יוחנן מלמד עליו.

גם כס"מ הבין שהרמב"ם ודאי פוסק שכוי הוא בריה בפני עצמה. וכתב שהרמב"ם גרס בחולין עט: דברי רבי אליעזר "הבא מן התיש ומן הצביה אין אותו ואת בנו נוהג בו" ולא "הכוי". ואע"פ שרש"י דחה לגירסא זו כי אין בה חידוש, י"ל דהחידוש דדוקא מן התיש ומן הצביה ולא הבא מן הצבי ומן התישה דזה חייב משום שאמו מן חיוב. כס"מ מוכיח שגם בפ"ב משחיטה ה"ח כתב הרמב"ם שכוי בריה בפני עצמה הוא.

אלא שהכס"מ לא מקבל את הנוסחא בפ"א ממ"א הי"ג שרמב"ם מגדיר כוי כהבא מן חיה ובהמה (וכן היא נוסחת פרנקל וכך גירסת הרדב"ז שאישש את דעת הרמב"ם כנ"ל), כי כבר ביארנו דינם ואין זה נקרא כוי אלא כלאים. אלא כוי הוא כל מי שהוא ספק בהמה ספק חיה ולכן הגירסא הנכונה היא "וכל שישתפק לך אם הוא מין חיה או בהמה והוא הנקרא כוי", היינו ששם כוי מופיע בהל' י"ב ברמב"ם ולא בהי"ג.

גם בב"י חוזר על דבריו שבכס"מ, מה שמתחדש בהם על הכס"מ הוא שמרן לא מקבל את הפרשנות הנ"ל ברמב"ם ש"בריה בפני עצמה" הכוונה במשמעות של ספק, אלא במשמעות שהתוס' ציינו, שהוא לא בהמה ולא חיה. וזו הסיבה שכס"מ וב"י מעביר את הגדרת הכוי של הרמב"ם לבריה שלא ידענו אם היא חיה או בהמה, כי להבנתו דעת הרמב"ם "בריה בפני עצמה" שהתכווין אליה הרמב"ם הוא לא חיה ולא בהמה. למרות המעבר הזה בגירסא שהוא עצמו דוחק גמור בלי הכרח, כס"מ עדיין דחוק בלשון ובסברא, כי הרמב"ם בפירוש משתמש במילה "ספק" חיה או בהמה. הוא לא מציין שיש הגדרה רביעית של בריה שאיננה חיה או בהמה. וזה קושי ותימה רבה על הכס"מ וב"י. ומה שהוכיח מפ"ד משחיטה ה"ד שהרמב"ם כתב ספק בהמה ספק חיה וכן כלאים חייב כיסוי אין שום ראיה, ואדרבה ראיה שאין לדעת הרמב"ם בריה שאינה לא חיה ולא בהמה, אלא רק כלאים וספק בהמה ספק חיה.

ב"י מציין שגם הטור הבין כוותין ברמב"ם וגם הר"ן הבין כך ברמב"ם וכך כתבנו לעיל גם בשם רדב"ז. אבל הוא מסיק שאין הלכה כרב חסדא שאמר שר"א וחכמים נחלקו בכוי שהוא צבי הבא על התיישה, כי זה אינו נקרא כוי בכלל. רק הלכה כר' יוחנן שריבה כוי שהוא בריה בפני עצמו לתת כל המתנות לכהן. ועוד י"ל שבכלל אין אזכור של כוי במחלוקת ר"א וחכמים שנחלקו רק על כלאים ולא על כוי שהוא בריה בפני עצמה ואינו לא בהמה ולא חיה. וכמו שכתב בכס"מ לעיל. ולענ"ד דברי מרן בזה מגומגמין, לדחוק הסברות והגירסאות והעיקר בדברי הרמב"ם כמו פשטן כנ"ל. ואף אם לא היה דוחק הגרסאות והסברות ולא היתה תימה רבה על מרן, הלא תפסת מרובה לא תפסת.

עדיין מרן פסק כמו הרמב"ם. ולכן צבי הבא על התיישה נותן חצי. תיש הבא על הצביה פטור לגמרי. כלאים של שני מיני חיוב וכן מן הכוי – חייב לתת הכל. כנ"ל לדעת מרן "כוי" הוא בריה בפני עצמה ואינו חיה ואינו בהמה. משמע שאיל הבר וכל בריה של ספק חיה ספק בהמה פטור מן הדין, דמתנות לא טבלי. ולענ"ד יש להחמיר ולתת, שדעת מרן דעת יחיד. ואפי' יהיו דברי הרמב"ם כדעת מרן, הלא יחיד הוא. שהרי ש"פ (לבד מהרי"ף אליבא דהרא"ש הנ"ל) כלם מחייבים את הספק.

נציין שאיתא בסוגיא בחולין עט. שרבי יהודה שהלכה כמותו שמתיר הנהגה בכלאי בהמה רק לפי זהות מין האם (היינו שאם האם אתון ואביהם סוס מותרים זה עם זה), מבורר בגמ' דמספקא ליה גם כן אם חוששין לזרע האב בבהמה. והחידוש הוא דלא אמרינן אתי צד חמור ומשתמש בצד סוס (בניגוד לאדם שאמרינן הכי בב"ב יג. במי שחציו עבד וחציו בן חורין, שאסור במינו מפני שאתי צד שפחות ומשתמש בצד בן חורין). אבל אה"נ אסור להנהיג בן הכלאיים הזה עם אמו.

אם כל זביחה חייבת.

בתוספתא פ"ט מחולין ה"א שהשוחט לרפואה או לאכילת גויים חייב וכ"פ הרמב"ם ה"ז והטור ומרן.

ובחולין פה: למדו שאיסור אותו בנזקק גם אם אינו רוצה בבשר הבהמה, אלא צריך לדמה. וממית הבהמה בלי איבוד דמה כגון בעקירת הסימנים. ואע"פ שנזכר בלשון תורה "לא תשחט" שהיא שחיטה לצורך היתר אכילה, לאו דוקא הוא אלא כל הריגה במשמע ולכן איסור להרוג אותו ואת בנו. ומזה למדו למתנות שחייב. ומזה לכאורה יש ללמוד שחייב אפילו נתנבלה הבהמה או היתה טריפה שחייב במתנות.

הראב"ד מביא את המקור מחולין פה: וכן הרדב"ז. כס"מ ובדה"ב מציין שהוא בתוספתא ולא צריך לדברי הגמ' בחולין פה: מ"מ נראה ברור שצריך לתלמוד משום שהו"א זביחה דרך שחיטה להכשר אכילה. מה שנזכר בתוספתא שמא שחיטה כשרה היתה ולכן באמת התוספתא פוסרת אם נתנבלה או נחרה או עקרה ממתנות. ולכן מן התלמוד מובן בהחלט שאפי' נעקרו סימניה או ננחרה הבהמה ובודאי לכתחילה נבלה – חייב במתנות כשם שחייב באותו ואת בנו. ואע"פ שהתוספתא פטרה בהמה שנתנבלה ביד שוחט וכן הנוחר והמעקק, זה לא פסק הרמב"ם. וכנראה דס"ל לראב"ד ולרדב"ז שהתלמוד חולק על התוספתא ומחייב מעקק ונוחר ונתנבלה או טריפה. וכך מדויק בלשון הרמב"ם ה"א שכתב שהמצווה על כל "זובח" וזובח מתפרש בכל הריגה שנאמר "זובח לאלהים יחרם" "לשעירים אשר הם זובחים" וכי שחיטה כשרה צריך בשביל קרבן ע"ז? ואין מקום למה שכתב מהר"י קורקוס שאישתמטיתיה לראב"ד (ולרדב"ז) תוספתא זו.

נציין שמהר"י קורקוס כתב שלא בכל הדפוסים איתא להשגת הראב"ד. הטור כתב שזל"ק שייך רק בבהמה כשרה לאכילה ומקורו בספרי שפטר טריפה בפירוש. וכיון שלא מצאנו בדברי הפוסקים מי שיחלוק על הספרי בפירוש וכל מה שלמדנו מדיוק הרמב"ם והראב"ד והרדב"ז אין בו כדי לחלוק על ספרי מפורש, יהא בדרך פלפול בעלמא והעיקר ששוחט ונמצאת טריפה או נתנבלה בשחיטתו או נחרה או עקרה – פטור ממתנות. מרן פסק שמצא טריפה פטור. וכתב בש"ך סק"ג שמשמע בפוסקים אפי' ספק טריפה פטור דהמע"ה ופשוט.

ספק בחיוב המצווה.

ספק איסור מול ספק ממון.

המשנה חולין קלד. מלמדת את הדין בגר שנתגייר ונעשה ספק אם נשחטה פרתו קודם הגיור או אחר הגיור. וזה יסוד גדול בזל"ק ששעת החיוב במצווה היא בשעת השחיטה. מ"מ כיון שיש ספק הוא פטור מלהפריש ורשאי לאכול את החלקים הללו בעצמו. הואיל והמוציא מחבירו עליו הראיה. ר"ל מלמד כלל חשוב שעומד לכאורה בסתירה לעיקרון המשנה "עני ורש הצדיק" צדק משלך ותן לו, שספק מתנות עניים לעניים. וזה עוד יסוד גדול שבא לידי ביטוי בכמה מקומות בפרק הזה שמתנות עניים ומתנות כהונה היינו הך וכל הדינים השייכים במתנות אלו שייכים באלו (כאן כתב

כן רש"י בד"ה "שספק" וכ"כ בדף קל: ד"ה "וכשיחזור" וכ"כ בפירוש התוס' בדף קל: ד"ה "וכשיחזור" וכ"כ הר"ן (מד: ד"ה גמ').

לר"ל ברורה המשנה בפאה פ"ד מי"א, חיטים שנמצאו בחורי הנמלים – לדעת ת"ק הדין נקבע לפי הסטטיסטיקה, אם היה הקן בחלק שלא נקצר, הכל לבעל הבית שהרי לא חלה חובת לקט עד הקציר (רש"י). ואם הקן נמצא בחלק שנקצר, חיטים עליונות תולים שבאו מן הלקט והתחתונות של בעל הבית לפני הקציר. ואילו לדעת ר"מ לעולם ספק לקט – לקט, כמו העיקרון של ר"ל. רש"י מחדד את הסתירה מפני שסתם משנה ר"מ היא. מכל מקום גם לדעת ת"ק דר"מ במשנה בפאה, אין פטור מחמת הספק אלא אזלינן בתר הסטטיסטיקה. התוס' מעירים שודאי גם ת"ק מסכים לר"מ שספק לקט בעליונות, רק שהסטטיסטיקה נעשית לוודאי לגבי תחתונות שלפני הקציר כנסו הנמלים ולא ספק (והכי באמת מסתברא שהרי יש ספק בעליונות ואין בתחתונות). ולכן הקושיא של ר"ל היא גם משיטת ת"ק.

ר' יוחנן ניסה ליישב שהמשנה בפאה המציגה את ר"מ דעת יחיד היא, אבל ר"ל לא קיבל את העיקרון הזה הואיל והוא נשען על היסוד שיש במתנות עניים שהולכים לטובת העני. ובפרט לפי התוס' שהקושיא של ר"ל גם משיטת ת"ק, לא השיב ר' יוחנן על זה. (אמנם לא קשיא לר' יוחנן משום דיכול להסביר שת"ק לא סבר כר"מ, זו רק פרשנות של ר"ל).

רבא בשם רב חסדא בשם בריתא דרבי חייא מלמד את הדין השלם, כדי להתחייב יש צורך באחד משני תנאים: אזלינן בתר חזקה קמייתא: אם חזקת חיוב, חייב מספק. ואם חזקת פטור, פטור מספק. אולם אם יש איסור בדבר להשתמש בלי קיום המצווה גם בחזקת פטור חייב (ולא סמכינן אחזקה. (משמע מדברי רש"י שבגלל חיוב העונש של מיתה וספק נפשות להחמיר, מחמירים באיסורים. כי הזכיר לשון "עוון מיתה" "ספק מיתה" "ספק כרת" ולגבי פטר חמור שאין חיוב מיתה, עדיין אפשר לצאת ידי הכל בפידיון ואינו חסר כלום ולכן חייב להחמיר למרות שאין חשש נפשות). ממילא קמה של שיבולים בחזקת חיוב קיימא, פרה בחזקת פטור קיימא. וכן גיורת שהיה ספק בכשרות הגיור שלה וילדה בן שחייבת להביא קרבן ואם לא תביא תאסר לאכול בקדשים אפי' התגיירה שוב בודאי. שהרי יש איסור בדבר. וכן חיוב להפריש חלה מעיסת הגר במידה ויש ספק אם נתגייר קודם שנתגבלה העיסה או אחר כך, כי יש איסור בדבר (אמנם ימכור את החלה לכהן, רא"ש). וכן חיוב לתת בכור בהמה לכהן כי יש איסור להנות ממנו לישראל (ולכן ידעה עד שיסתאב, רש"י ורא"ש). וכן פטר חמור חייב לפדותו בשה מפני איסור הנאה (לדעת הבריתא יש איסור הנאה בפטר חמור לפני פידיון, רש"י). אמנם לא חייב לתת השה לכהן מפני שאין איסור אלא רק בעיה ממונית והמוציא מחבירו עליו הראיה כמו שאמרה המשנה. וכן ראשית הגז וזלור"ק ופדיון הבן אין שום איסור כרוך בדבר ואם יש ספק לגר, הואיל ובחזקת פטור קיימא, פטור.

תוס' מציין שלר' יוחנן מדף קלב: דסבר שיש חובה להפריש מתנות כמו תרו"מ, ואם לא הפריש אסור לאכול משאר הבהמה, קשיא בריתא זו מפני מה לא מונה בהמה שלא הורמו מתנותיה דקודם הרמה חייב להרים מספק ואחר הרמה פטור מלתת. כמו שעושה את החילוק הזה לגבי פטר חמור – שחייב לפדותו בשה ופטור מלתת השה? ובאמת צ"ל דר' יוחנן לא הכיר את הבריתא הזו של ר'

חייא והיה צריך לאיתותב לגמרי, כי לא היה מיישב שר"מ שיטת יחיד היא ולא היה אומר שספק לקט לקולא ולא היה אומר שאסור לאכול מבהמה שלא הורמו מתנותיה. אלא שכאן איתותב והגמ' בדף קלב: שרק סתמה שאין הלכה כמותו, סמכא על מה שאיתותב כאן. הרי"ף והרא"ש כתבו טעם שאין הלכה כר' יוחנן משום דבהמה חולין היא ורק חובת טבח יש על המתנות. ואם לא נתן, איסורא עביד אבל ההמה מותרת. וגם בדף קלד: נקט התלמוד בסתמא שמתנות לא טבלי. גם הרמב"ם הי"ד כתב שלא טבלי והטעים לפני שהמתנות מובדלות כבר. וישראל רשאי לאכול ברשות כהן. וכ"פ מרן. גם הטור פסק שמתנות לא טבלי.

הרא"ש והר"ן (מו.) ד"ה "תנן" פסקו רק את העיקרון של איסורא וממונא, שבאיסור ספק איסור להחמיר. אמנם לא נראה שחולקים על היסוד של חזקת חיוב, רק שלא היו לקט שכחה ופאה בזמנם כי לא היתה חקלאות ישראלית. ואין לומר שחולקים על יסוד זה שהרי מרועה אחד נאמרו ומי יחלק בדברי רבא, מה שלא עלה על לבבו? הר"ן מסביר שהרי"ף השמיט שמועה זו כי סמך על מה שפסק בלוי שאזלינן לקולא בזלו"ק. הרמב"ם הי"ג והטור ומרן פסקו כפשט מתני' לגבי זלו"ק. הט"ז סקל"ב מעיר שבסי' של, לגבי חלה, פסק מרן לחייב משום דהוי איסורא.

ספק מחמת תערובת.

עוד מקרה של ספק חיוב מובא במשנה חולין קלב. בבכור בעל מום שנפדה נמכר לישראל ואין בו חיוב זלו"ק, ונתערב בבהמות חולין אפילו מאה, כלן פטורות. כי המע"ה שמא זהו הבכור שנשחט. התוס' כתבו שודאי מיירי בשכלם בעלי מומים ולכן אין היכר בבכור. המשנה מתנה את הפטור לכל הבהמות בתנאי שכל אחת נשחטה על ידי אדם אחר, נמצא כל אחד יכול לטעון שמא זה הבכור. אבל נשחטו כל הבהמות על ידי אדם אחד, מאה חייבות ואחת פטורה על ידי טענת הספק. נמצא שאם נשחטו על ידי כמה שוחטים, כל אחד יכול לפטור בהמה אחת.

יש להעיר שאע"פ שממשנה זו למדנו שהדין עם הטבח ולא עם הבעלים, מ"מ כיון שחיוב המצווה על הבעלים הוא מוטל, המשנה מיירי בשכל הבהמות של בעלים אחד ואעפ"כ שוחט אחד לכלם, פוטרין אותו רק מאחד. אמנם אם היו מאה בהמות שייכות למאה אנשים, כל אחד מחזיק בבהמה אחרת אפי' שוחט אחד לכלם, כלם פטורים – שכל בעלים פטור בודאי. הדין עם השוחט כמו שביארנו הוא כתובת לתביעה כשהמתנות בעין, אבל חיוב המצווה תלוי בבעלים. ורבותא יש בעצם העבודה שאם יש מאה שוחטים חייב, וכיון שהמצווה על השוחט ממילא גם התביעה עליו ולכן מתגלה צד החיוב של הבעלים. אבל כשם מאה בעלים שונים כל אחד מדחה אותו אצל אחר כדאמרין בכתובות קט:.

וראיתי בר"ן (מה). ד"ה מתני' שהתייחס לבעלות, במאה שוחטין כתב שיש גם מאה בעלים, ואילו בשוחט אחד כתב שכלם שייכים לבעלים אחד. ומשמע מדבריו שכשיש בעלים אחד ויש לו מאה בהמות אפי' מאה שוחטין אותם כלן פטורים וזה יותר מיקל ממה שאמרנו, ולולא דמיסתפינא הייתי אומר כן מדעתי. אבל אחרי שנמצא כך משמעות בר"ן, ספינא לכו"ע.

נמצא שהר"ן מפרש שהכל הולך אחרי הבעלות, אם יש בעלים אחד פטור רק מאחד, ואם יש מאה בעלים כלם פטורים. כל בעלות פוטרת בהמה אחת, לא שנא כמה שחטו. מה שנקטה המשנה לשון שוחט כדי ללמד שהדין עם השוחט אבל לא חיוב המצוה או פיטורה.

גם בד"ה "השוחט" הר"ן מחדד את העיקרון של הדין על הטבח הוא דוקא אם הבהמה בת חיוב מעיקרא. וכ"פ מרן (אמנם לא סבר מרן שזהות הבעלים יש לה משמעות כדלקמן).

לגבי היחס בין הבעלים לבין זהות השוחט, הרמב"ם כותב בה"ד שאם הם שייכים למאה בעלים כלן פטורות (וכתב בהמת קדשים ולא בכור, כדי ללמד שבכור לאו דוקא אלא כל בהמת קדשים שנפסלה במומה). ואם היה שוחט אחד לכלן כל המאה חייבות ואחת פטורה. משמע שאע"פ שמאה בעלים שונים השוחט מצרפן. הרי שאם היה בעלים אחד יש לחייב בק"ו אפי' הם מאה שוחטים. שאם שוחט מצרף בעלים ושנים ק"ו כשחיוב הבעלות ברור, שאין זהות השוחטים מפרידה. וזה לא כמו שכתבנו מתחילה ולא כמו שכתב הר"ן.

הטור פסק פשט המשנה שתלוי כמה שוחטים הם, ללא התייחסות לזהות הבעלים. ומרן העתיק דבריו.

עוד מלמדת הגמ' שאם היה זה בכור תמים קודש, ודאי שיש לו מתנות, ממ"נ ולכן אין התערובת מעלה או מורידה ויש כאן 101 בהמות וכלן חייבות בזלו"ק, מאה בודאי ואחת בספק שאולי כלה של כהן. וכאן לא שנא שוחט אחד או מאה ואחד שוחטים.

הרמב"ם ה"ג כתב שספק בכור תמים, חייב במתנות ממה נפשך. בניגוד לספק מעשר שפטור הואיל ומעשר נשאר ביד בעלים וקרב שלמים. וכ"א בבכורות יח: בפירוש ופשוט.

הטור פסק פשט הסוגיה.

התוס' מבארים את היחס בין המקרה הזה לבין מה שנשנה במשנה בכורות יח:, שם נחלקו רבי מאיר ור' יוסי מה הדין בשתי רחלות שהמליטו זכרים, אבל אחת בכרה ואחת לא בכרה. ונתערבו הוולדות (שזה מקרה דומה למשנה שלנו יותר מאשר המשנה בבכורות יז: שיש ספק בבכורה עצמה ולכן תוס' משווה למשנה בדף יח:). ר"מ אומר, אחד ינתן לכהן ואחד ירעה עד שיסתאב וחייב במתנות. ור' יוסי פוטר את השני מן המתנות.

תוס' מיישב את הסוגיא שלנו גם לדעת ר"מ וגם לדעת ר' יוסי, לר' יוסי מה שחשוב הוא אם מדובר על פעימת מתנה אחת או שתיים, בשתי פעימות הטענה נחלשת. ולכן כשלקח בהמה אחת כבכור אין לו טענה על הבהמה השניה, כי בלקיחת הראשונה עשו אותו כמוותר על הטענה על הבהמה השניה, כאילו קיבלה במומה ונתנה לישראל. (ולקמן זה נקרא "עשו את שאינו זוכה בזוכה").

ולר"מ מה שחשוב הוא חומרת הספק, כל זמן שיש לכהן תביעה ודאית – אפי' שאין לו ידיעה ודאית מהיכן לגבות – טענתו טענה, שהרי אם לא היתה תערובת בין הבהמות היה הכהן מקבל אחת שלמה בכור ומאחת מקבל מתנות וזה מה שיקבל גם אם נתערבו. ועפ"ז כשהגמ' אצלנו שואלת למה בכור שנתערב בבהמות חולין יש לו פטור? יבוא עליו משני צדדין אם הוא בכור כולו שלי ואם אינו בכור רק הזל"ק שלי? פשוט לר"מ וגם לר' יוסי מובן, כי כשיש לישראל איזה צד פטור טענת הכהן נחלשת כשמדובר על שתי פעימות. אבל כאן אין לישראל שום צד פטור, בודאי חייב בזל"ק. וגם כשר' אושעיא מתרין שנפל בה מום ביד כהן ומכרה לישראל במומו. פשוט לר' יוסי שכיון שיש פטור גמור לבהמה אחת ודאי טענתו טענה (וגם א"צ שממש ימכור לישראל במומו, שהרי עשו את שאינו זוכה כזוכה כדלקמן, ט"ז סקכ"ב). וגם לר"מ כל מה שחולק הוא דוקא כשיש טענה ודאית והרי כאן אין לו.

נציין שלפני המשנה בכורות יח: יש מקרים אחרים כנ"ל במשנה יז. רחל שילדה שניים בבת אחת, שכיון שכהן נוטל אחד, לר"מ השני חייב בזל"ק ואילו לר' יוסי פטור. וכשהמליטה זכר ונקבה אין לכהן כלום (עיי' לקמן לגבי זל"ק לשיטת ר' יוסי) ובגמ' בכורות יח. ישנם שני דיוקים בשיטת ר' יוסי:

1. רבא אמר שאין צריך שתי פעימות נתינה ממש לר' יוסי, עצם העובדה שהספקות אינם קשורים זה בזה זה נקרא שתי פעימות, וכיון שדינו של כהן שיטול בהמה אחת, כאילו כבר קיבל את השניה ונפל בה מום ונתן אותה לישראל.

2. רבי אלעזר אמר שר' יוסי סבור שאמרינן עשו את שאינו זוכה כזוכה, דוקא שהכהן קיבל משהו, אבל אם אינו מקבל כלום, ל"א עשו את שאינו זוכה כזוכה.

ולכן עז שהמליטה תאומים ואין ידוע איזה מהן קדם, ינתן הכחוש לכהן (ע"פ המתבאר ביו"ד סי' שיח) והשני פטור מן המתנות. כיון שהכחוש נמצא ביד כהן – עשו את השמן כמי שבא ביד כהן ונפל בו מום ונתנו לישראל במומו. אע"פ שלא הגיע ליד כהן מעולם. אולם עז שהמליטה זכר ונקבה ביחד ואין לכהן כלום כי הספק כולל את הזכר והנקבה יחד – חייב הזכר במתנות. של"א בכה"ג עשו את שאינו זוכה כזוכה. שהרי אין חליפיו ביד כהן. (עדיין ספק בכור הוא ואסור בגיזה ועבודה). לדעת ר"מ גם בשני זכרים וגם בזכר ונקבה הכל חייב בזל"ק משום שהכהן בא עליו משני צדדים ואין התייחסות לפעימת מתנה אחת או לא. לעולם כל ספק נידון לבדו.

ביו"ד סי' שיח הטור פוסק כר"מ וכ"פ הרא"ש, ושם כתב ב"י שהרמב"ם פסק כר' יוסי כי באמת הרמב"ם בה"ג כתב שספק בכור חייב, אבל אם נסתפק בשניים נמצא חליפין ביד כהן ולכן השני פטור מן המתנות (וכ"כ הרדב"ז שם וכס"מ שהרמב"ם כר' יוסי וכתב כס"מ שהלכה כר' יוסי לגבי ר"מ וכ"פ שמואל בב"מ יג; אע"פ שבגיטין ל. משמע שעולא סבר שר' יוסי יחיד, לאו למימרא שאין הלכה כר' יוסי, רק שרצה להעמיד המשנה שם כרבים. כס"מ מציע גם לנסות לחלק בין הסוגיות, אבל הוא לא אומר כיצד. גם ט"ז סקכ"ב כתב שהרמב"ם פסק כר' יוסי).

שם בסי' שיח פסק מרן כרמב"ם וכמו שכתב שם הש"ך והט"ז. נמצא שגם כאן צריך לפרש דברי מרן כר' יוסי. הרמ"א לא חולק על מרן לא כאן ולא בסי' שיח.

ש"ך סקי"א מעיר שגם הרע"ב בבכורות וגם מהרש"ל פסקו כרמב"ם.

כאן מרן מנסה לשלב את המשנה שלנו עם דעת ר' יוסי ומעתיק לשון הטור שפסק כר"מ ולא כר' יוסי. אלא שאין זה ניכר בלשון הטור כאן, ולכן מרן יכול היה להעתיק אותה בלי שינוי. וכך יש לפרשה: בכור קודם שבא ליד כהן ונתערב, כיון שיש רק ספק אחד בכל הבהמות – כלם חייבים במתנות. והרי אין חליפיו ביד כהן. וזה נראה פשוט ומוסכם לכלם. ואם הבכור בא ליד כהן במומו ומכרו לישראל ונתערב – כל שוחט פטור מבהמה אחת. וכיון שמרן כאן נקט לשון "בכור שניתן לכהן במומו ומכרו לישראל" צריך להתפרש בין קרה זה בפועל ובין קרה זה בעז שילדה שני זכרים שעשו את שאינו זוכה כזוכה, השני פטור. אבל לדעת הטור כמובן שהשני חייב במתנות. גם הט"ז סקכ"ב כתב שלפי דעת ר' יוסי, אין צריך לדברי ר' אושעיא שממש מכר בפועל כהן לישראל במומו, אלא אפי' נתערב מאליו כיון שנוטל אחד, עשו את האחר כאילו נמכר במומו. והשאר חייבים.

הר"ן (מה): מתייחס לדברי הרמב"ם ה"ג וכתב "נראה שהוא מפרש דכיון שבכור זה נערב בבהמות של ישראל ולקח הכהן האחד מן הספק, הרי הוא כמי שזכה בו הכהן ונתנו במומו לבעליו". ב"י מביא דברי הר"ן ולא מוצא איך להסביר את הר"ן שהרי דברי הרמב"ם בה"ג מבכורות יח. ודבריו בה"ד מסוגיין דחולין קלב..

הט"ז סקכ"ב מסביר את דברי הר"ן, שכיון שלדעת הרמב"ם א"צ שממש ימכור הכהן לישראל במומו, אלא כיון שהוא נוטל אחד מפני שממונו אצל ישראל, הרי נגרע כוחו לגבי מתנות של בהמה אחרת שביד ישראל ואין לו מתנות מבהמה אחת שביד ישראל ומשאר הבהמות יש לו. כלומר הר"ן מסביר את טעמו של הרמב"ם כר' יוסי. שאין צריך לדברי ר' אושעיא, שהוטל בו מום ונמכר לישראל במומו, ממש נמכר. דרך לר"מ צריך לזה. לר' יוסי אפי' הוא תם ונתערב כיון שהכהן נוטל אחד, נעשה אחד אחר כמי שבא לידו והוטל בו מום ונמכר לישראל, עשו שאינו זוכה כזוכה. ובניגוד לטור שפסק כר"מ ולכן צריך לענין המכירה במומו ממש. וזה פירוש יפה ויאה. "ברוך ה' אלוקי ישראל אשר דיבר בפיו את דוד".

על מי מוטלת המצווה.

כנ"ל במשנה חולין קלב. אמרו שהשוחט חייב (בבכור שנתערב שתלויה טענת הפטור בזהות השוחטים, והשוחט לכהן ולגוי פטור השוחט). והגמ' חולין קלב: מדייקת לשון המשנה, שבאמת זו חובה שעל הטבח, השוחט לטפל בנתינה. וכך מדויק גם לשון הפסוק "מאת זובחי הזבח" וזביחה היינו שחיטה. השוחט חייב לדאוג לתת לכהן. אמנם, אם לא עשה כן אין הבעלים רשאי להשתמש אלא הואיל והמתנות בידו חייב לטפל בהם הוא וכך מוכח מסוגיא דחולין קלד. בפירש"י והתוס'

(ואפשר שלדעת הר"ן ולדעת הרמב"ם שם אין לדיוק כן, כי אינם מודים שהדין אף עם הטבח) במתנות נגזלות שהמצווה נודדת להיכא שהמתנות נמצאות. נראה לשיטת רש"י והתוס' שהמצווה על השוחט ואם לא קיימה מצווה על הבעלים. מי שנותן הוא מקיים המצווה, ללא קשר לבעלות. כי נוסח התורה "זה יהיה משפט הכהנים מאת זובחי הזבח ונתן" משמע השוחט חייב לתת, וזו מצווה עליו. רק שבעל הבהמה כערב במידה ולא נתן.

הגמ' בחולין קלב: מלמדת על השניות שמתקיימת במצווה והזכרונה לעיל, חיוב ופטור על עצם הנתינה תלוי בזהות הבעלים. אבל חובת הטיפול במתנה היא על השוחט. ולכן השוחט לכהן פטור, אפילו השוחט ישראל. אבל כהן שוחט לבעלים ישראל הכהן חייב לתת זלו"ק. וכך מדייק רבא "מאת העם, מאת זובחי הזבח" כלומר חיוב כפול על הבעלים ועל השוחט (על ידי מילת "מאת", תוס') – הבעלים מחריג כהן (כי "העם" לאפוקי כהן הוא) ואילו השוחט מרבה כהן שבו לא נזכר "העם".

הר"ן (מה: ד"ה "וליתני" כתב שחובת הטירחה היא על השוחט אבל טובת הנאה לבעלים שהיאך עושה הלה סחורה בפרתו של חברו והוא נראה פשוט והובאו הדברים בב"י. אלא שיש להעיר שאין רשות ללוקח להטריח השוחט יותר ממנהג המקום. דבזה חייב עצמו השוחט בשעה שקיבל לשחוט. אבל יותר מזה, אינו חייב. ואם אין כהן באותה העיר אוכל השוחט או מוכר ומעלה בדמים. ואם רצה הבעלים שישע לקצה העיר בשביל כהן מיוחד, יתן שכרו ושכר בטלתו.

ב"י מביא בשם הרשב"א (קלב: ד"ה זאת אומרת) שהטבח חייב לטפל במתנה ואינו יכול לשלוח הכהן אצל בעלים. אמנם אין לו חיוב תשלומין במידה והזיק או איבד.

מי פטור מן המצווה.

מלמדת המשנה חולין קלב. שאם הבעלים של הבהמה הוא כהן או גוי – אין חיוב על הבהמה. כלומר למרות שהשוחט חייב לדאוג שיתנו, עצם חיוב המצווה תלוי בזהות הבעלים, כנ"ל.

לויים.

בגמ' חולין קלא. מובא שרב הסתפק מה לעשות בלויים, כיון שנאמר "מאת העם" האם לויים נקראים "עם" או שאינם נקראים "עם"? אחרי דיון ארוך (שחלק ממנו מוכיח שוב את העיקרון שמתנות עניים ומתנות כהונה היינו הך, כי שם הגמ' מנסה ללמוד ממתנות עניים על מתנות כהונה) מבואר שיש מח' תנאית אם לויים נקראים עם או לא, ורב לא יכול היה להכריע ולכן לדעתו לא נפשט הספק הזה ופסקה הגמ' כרב, שאין מוציאין מן הלויים, שהמע"ה (רש"י). אמנם, לוי ודאי איננו כתובת לקבל את המתנות ואם חטף את המתנות ודאי מוציאין מידו, שהרי נאמר בפירוש "משפט

הכהנים". וכך משמע ברש"י קלא: ד"ה "הלכתא כרב" שרק לא שקלינן מלוי אבל ודאי מפקינן מיניה אם חטף.

הרמב"ם בעשה קמג כתב שהלויים פטורים ממצווה זו. והחינוך מצווה תקו כתב שמחמת הספק פטורים ולכן אם נתן אינו מוציא מיד הכהן. גם הר"ף והרא"ש בסוגיין פסקו כרב. הרמב"ם ה"ח כתב גם כן בפירוש שהלויים פטורין מן הספק ולכן אם כהן נטל מן הלוי אינו מחזיר.

גם הר"ן (מה). פסק כרב מחמת שהיו ספק והמע"ה, אלא שלדעתו ממון המסופק מן הדין למי שייד, אם תפס מוציאין מידו. ולכן לדעתו אם כהן יקח מן הלוי מוציאין מידו. וממילא גם אם הלוי נתן כבר יכול לקבל חזרה. וזה שלא כמו החינוך והרמב"ם פ"ט מבכורים ה"ח הנ"ל שכתבו שאם נטל כהן מן הלוי אין מוציאין מידו ולא נתחזר לר"ן דברים אלו, שהרי יש לבעלים טובת הנאה ו"נתינה" כתיבא במתנות כהונה ולכן צריך שיתן מדעה שלמה. כס"מ מיישב בפשיטות שדעת הרמב"ם גם בתקפו כהן (ב"מ ו:): אין מוציאין מידו. ויש להוסיף שגם מה שיש טובת הנאה לבעלים כאן הכהן נטל כבר מדעה שלמה, רק שהלוי נתחרט ואיתא בב"מ סו: דניחא ליה דליקו בהימנותיה.

הטור פסק שלוי פטור ופסק כרמב"ם שאם נטל הכהן מן הלוי אינו מחזיר לו. וכ"פ מרן. והרמ"א פסק כר"ן שאם נטל כהן מלוי מחזיר לו.

לדעת מרן צריך לחלק בין כהן שחטף מישראל שחייב להחזיר לישראל כדי שיתן לכהן אחר, לבין כהן שחטף מלוי שפטור מלהחזיר הואיל ולא יתן לכהן אחר. ולכן דמי לתקפו כהן שאין מחזיר לו לדעת מרן בגלל שלא יתן לכהן אחר. ולשיטת הרמ"א צריך לחלק בין הגמ' ב"מ סו: ניחא ליה דליקו בהימנותיה, לבין סברתו שמחזיר ללוי. ניחא ליה דליקו בהימנותיה אמרינן במכר, לא במתנה כמו הכא.

ש"ך סק"ג מביא שביו"ד סי' שטו הטור פסק שבספק בכור שניתן לכהן מוציאין מידו ולכן הקשה על הסתירה בדבריו. ויישב שבספק בכור יש ספק בגוף הבכור וכל שלא הביא ראיה מוקמינן אחזקת מרא קמא ורוב בהמות שאינן בכורים. אבל בלוי, שספק אם נקרא "עם" – הספק בענין שונה מהזל"ק, אז הכהן יכול לומר שיביא הלוי ראיה שהוא פטור. וכתב שחילוק כזה כתב הרשב"א במשמרת הבית.

עוד כתב הטור שאין לתת ללוי מתנות, וזה פשוט ונראה שאם נתן לו חייב לקחת ממנו ולתתם לכהן שלא קיים המצווה כלל. ועוד פשוט שאם תפס הלוי שמוציאין מידו בלי שום ספק ונותנים לכהן וכ"פ הש"ך סק"ב ואין מקום למה שנסתפקו הב"ח והעט"ז.

שיור המתנות ביד מוכר.

המשנה חולין קלג. לימדה שם הכהן מכר את כל הבהמה חוץ מהמתנות, הלוקח והשוחט פטורין מן המתנות והמצווה לא חלה על הבהמה מלכתחילה. הגמ' חולין קלד. מבארת שהעיקרון הוא שהכהן לא מכר מלכתחילה את המתנות באמצעות שימוש בלשון "חוץ" בהסכם המכירה. הגמ' מביאה שיש מח' ברייתות על לשון "על מנת" אם יש לה כוונת "חוץ" או לא. מחד אפשר לפרש שאין

חילוק והכנה לא מכר את החלקים הללו. ומאידך אפשר לפרש שהוא מכר הכל, רק שעשה תנאי שהלוקח יתן לו את המתנות אחר שחיטה. והבריתא הזו סבורה שלא רק שמכר את המתנות לישראל והבהמה חייבת, אלא שהתנאי לא מועיל כיון שאין כהן רשאי להתנות, שהרי המתנות מתחלקות לאיזה כהן שירצה הבעלים וטובת הנאה של הבעלים. תוס' לא מבין למה התנאי לא תקף לבטל המקח? באמת מרש"י אפשר לדלות את ההסבר כי אמר בלשון לא מועילה – מכירה גמורה על מנת שהמתנות שלו, לא אמר על מנת שטובת הנאה של חלוקת המתנות שלי, לא אמר על מנת שתתן לי את המתנות. רק אמר בלשון פגומה כאילו רוצה לשייר ואינו אומר בלשון שיור אלא בלשון תנאי ואינו אומר מהות התנאי. אבל התוס' פירשו אחרת, פירשו תחילה שמיירי בהתנה עמו שלא יתבטל המקח בכל מקרה. וכיון שהוא דחוק פירשו שהוא כמתנה על מה שכתוב בתורה, שנתנה טובת הנאה לבעלים. ולפ"ז אם יאמר בלשון "על מנת שטובת הנאה למי לתת שלי" או "על מנת שתתן לי את המתנות אחרי שחיטה" לא מהני, בניגוד למה שמשתמע מרש"י.

הרא"ש פסק שלשון "חוץ" שיורא הוא ו"על מנת" לאו שיורא הוא ונותן לכל כהן שירצה, כי מתנה על מה שכתוב בתורה וכל המתנה על מה שכתוב בתורה – תנאו בטל ומעשה קיים (כמו תירוצו שני של תוס'). הרי"ף כאן לא הביא לשון על מנת כמועילה אלא השמיטה. משמע שסבר שאינה מועילה ואינה שיור. הרמב"ם בהל' בכורים פ"ט הי"א כתב שעל מנת אינו שיור ולא קנה בתנאי זה. הטור פסק שאמר בלשון "חוץ ממתנותיה" הוי שיור (ולא כמו בגירסתין שהוי תנאי שזו ט"ס). ואם אמר בלשון "על מנת" אין זה תנאי והמקח קיים והלוקח נותן לכל כהן שירצה. וכ"פ מרן.

רש"י כתב וכ"פ הרא"ש והטור שאם שני ישראלים ביצעו מכירה באופן זה, שהמתנות נשארות ביד מוכר – השוחט שימנה הלוקח הוא חייב לתת וטובת הנאה למוכר. וכ"פ מרן. ט"ז סק"ח כתב שהוי מתנה על מה שכתוב בתורה כשאמר בלשון "על מנת" וזה נראה מוסכם (כי כמו התוס' כתבו גם הרא"ש וכ"כ הרדב"ז לדעת הרמב"ם וכ"מ מן הטור). אמנם אם נעלם השוחט, המצווה על המוכר כדברירנא לדעת רש"י ותוס' והרא"ש שמצווה מתניידת למי שהזלו"ק אצלו. ולדעת מרן אע"פ שאין עליו מצווה, יש עליו איסור לאכול בעצמו ולכן חייב להוציא מרשותו ממון שאינו שלו.

נציין שבב"ב סג. מובא דין בלוי שמכר שדה לישראל ואמר לו "על מנת שמעשר ראשון שלי", והגמ' סותמת שמעשר ראשון שלו בלי ספק, כי שייר מקום המעשר. וזה לכאורה חולק על מה שכתבו הפוסקים כאן. באמת הרא"ש כותב שהסוגיה בב"ב אזלא כבריתא שהביאה הגמ' בחולין שלשון "על מנת" שיורא הוא. ואין הלכה כן ולכן בן לוי שמכר שדה ואמר בלשון על מנת, אין דבריו כלום וישראל נותן למי שירצה.

אמנם הרמב"ם פ"ו ממעשר הי"ט פסק דברי הסוגיא בב"ב סג. ויש ליישב דבריו, שבאמת לשון "על מנת" אינה שיור בגוף החפץ כמו שמסיק כאן בהל' בכורים. אלא שלא דמי מכירת חפץ ממשי

למכירת שדה לפירותיה, שמוטל שיעבוד על הקרקע, ואין השיור מסויים כי אין לשון "על מנת" יכולה להחיל שיור מסוים אבל יכולה להחיל שיור לכח שיעבוד. שמשועבדת הקרקע להצמיח יכול שממנו יפריש הקונה מעשר ראשון לתתו דוקא ללוי זה. וכך מדויק בדברי הרמב"ם פ"ו ממעשר "שייר מקום המעשר" – היינו שיש לו זכות ושיעבוד על הקרקע, כי ודאי אין כוונתו ששייר מקום מסויים, שהרי אין שיור כזה. אבל אין מהני לשון זו לשייר חפץ ממש, כמו שמסיק כאן בהל' בכורים. כשם שמבואר בחו"מ ס' ס' וס' רט' וב"מבמות הגיא" בסימנים אלו, שאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם אבל הוא משעבד דבר שלא בא לעולם, הואיל וכח השיעבוד מפעפע ואינו צריך גוף ממשי, בנגוד לקנין שלא יכול לחול אלא על גוף ממשי וכ"כ התוס' גיטין סו.. נמצא שלשון "על מנת" לשון שיור דמהני לשיעבוד (וזה דלא כרש"י כי כתב לעיל שלשון "על מנת" איננה ברורה). ואם יודה הרמב"ם לסברת התוס' שהוי מתנה על מה שכתוב בתורה כמו שכתב הרדב"ז בשיטת הרמב"ם, צריך לומר שמתנה על מה שכתוב בתורה הוא דומה לקנין, חל דוקא על דבר ממשי. אבל אם הוא באופן עקיף אינו מתנה על מה שכתוב בתורה. וכעין מה שחילקו במכות ג': "על מנת שלא תשמטני בשביעית", משמט שהוא מתנה על מה שכתוב בתורה, רוצה ממש לבטל המצווה. אבל אומר "על מנת שלא תשמטני בשביעית", אינו משמט, שזו מודה שהשביעית משמטת רק שמתנה שלא ישמט חבירו. ואין זה מתנה על מה שכתוב בתורה. וגם כאן קרוב להיות שגם התוס' עצמם סברי שאינו ממש מתנה על מה שכתוב בתורה שהרי כתבו "כמו מתנה על מה שכתוב בתורה".

ולא עוד אלא שבעוד שכאן אם אמר בלשון שיור דמהני "חוץ מן הזול"ק" אין המצווה חלה כלל. אבל בשדה שמעשר ראשון שלו, ודאי חלה המצווה, שהרי אין ללוי חלק גמור ומסוים. רק שיעבוד והמצווה חלה על ישראל בלי ספק.

ואח"כ ראיתי שמעין היישוב שזכינו בו מן השמים, כתב הש"ך סק"ח שהבהמה כולה ניתנה ללוקח אבל הקרקע בחזקת בעליה עומדת ויש ללוי שמכרה, זכויות בגוף הקרקע. והט"ז סק"ל כתב שהקשה כן לפני גדולים ורבים ולא נתחווירו לו דבריהם.

בעלות חלקית.

בעלת חלקית כוללת.

המשנה בחולין קלב. מפרשת שאם היה שותף של כהן או גוי (וכן כל מי שפטור מנתינה אפי' מחמת ספק כמו לוי) צריך לרשום, כלומר להודיע ששותפו פטור מלתת. פירש"י לרשום, לעשות סימן שידעו שאינו כולו של ישראל אלא יד פטור באמצע. כלומר לא צריך לחשוף את זהותו של הפטור ולא לציין אם הפטור משום כהן או משום גוי וכו'. התוס' כתבו שהיו רגילים לעשות איזה סימן בבשר וכלם היו מכירים את הסימנים הללו. הר"ן (מה). כתב כרש"י והתוס' שהסימן שעושה הוא בבשר באופן כללי. כלם שווים שהבהמה כולה פטורה ממתנות בגלל השותפות עם הכהן, הסימן נועד כדי שלא יחשד כנוטל המתנות לעצמו וכ"פ הטור. אבל הרמב"ם פ"ט מבכורים סבור שאין השותפות

עם הכהן פוטרת את ישראל מלתת את המתנות לכהן (באמת המשנה לא כותבת שהוא פטור ומעשה דרבי טבלא דלקמן אפשר שהרמב"ם מסביר שהיו נותנים לכהן את המתנות הללו וזה היה הרווח שלו). ולכן ישראל צריך לעשות הסימן בחלקו שלו כדי שישם את המתנות בחלק הכהן. כדי שידעו שהוא לא לקח את המתנות ואם לא עשה סימן ושם את המתנות בחלקו חייב במתנות. נציין שגם לפי הרמב"ם שמחייב במתנות בשותפות עם הכהן, משום מראית העין הוא ולא מן התורה, דודאי מודה שפטור. והכי דייק לשיניה "חייב במתנות מפני שאין הכל יודעין".

הגמ' חולין קלג: תמזה מדוע מהמשנה משמע שיש צורך לרשום אפילו למי ששותף עם גוי? והלא נזכר בבריתא שאע"פ שהמשתתף עם הכהן צריך לרשום, המשתתף עם הגוי או בפסולי המוקדשין שפטורים ממתנות אין צריך לרשום? והיא מסיקה שבדרך כלל צריך לרשום גם כשיש לו שותף שקט בין הוא גוי בין הוא כהן. רק שכאן מדובר או שגוי וכהן נמצאים בחנות ומכאן נובע ההבדל ("מסחתא" שנזכר בגמ' פירש"י חנות. וכן פירש הרמב"ם ה"י בית מטבחיים. אבל הר"ן (מה). ד"ה "השוחט" פירש שהוא מקום שעליו חותכים את הבשר ולא נראה שיש נפק"מ. וכמובן שכאן מיירי בשלא קבעו חנות, דאם קבעו אין פטור כשנשתתף עם הכהן כדלקמן. רק מה שפירש"י חנות היינו שאין החנות שלהם והם רק מוכרים שם או שהיא עמדה עראית ולכן הכהן והגוי שווים והגמ' מחפשת הבדל). עדיין הגמ' לא מוצאת הבדל למה בכהן צריך לרשום כשנמצא בחנות ואילו בגוי אין צריך כשנמצא בחנות. ואז היא מיישבת שמדובר על מצב שהגוי או הכהן נמצאים ליד קופת התשלומין – הכהן אפשר שאינו שותף אלא שומר על הקופה. אבל הגוי ודאי יודעים שהוא שותף כי לא היה נותן לו הטבח לשמור על הכסף. (אין ישראל רגילין להאמין בהן, רש"י). ובתירוץ שני מיישבת שכהן אינו קולני וסומך על הטבח ולכן לא יודעים שהוא שותף. אבל הגוי קולני ואינו סומך על הטבח ועל ידי כן יודעים שהוא שותף.

גם בפסולי המוקדשין יש בריתא אחרת שמתארת שצריך לרשום. והגמ' מיישבת שיש פסולי מוקדשין שנמכרים בבית והם בכור ומעשר שאין קדושה בדמיהם ולכן לא התירו לו לזלזל בהן בשביל הנאתו אע"פ שיש קצת הפסד לדמים כי לא ירבו קופצין (רש"י), וחייב למוכרן בשינוי בבית. אבל שאר הפסולים נמכרים לאל שינוי בחנות כי דמיהן קודש. ממילא בכור ומעשר אין צריך לרשום, כי עצם השינוי למכור בבית הוא מודיע שהם פסולי מוקדשין. ואילו בשאר פסולי המוקדשין צריך.

רש"י פירש את היחס בין היישובים השונים, כשהגמ' מגיעה למסקנה הסופית שהגוי קולני והכהן איננו. היא חוזרת לתירוץ של יושב בחנות. בכהן אין לו תקנה וחייב לרשום תמיד. והגוי צריך שישב בחנות, רק אז הקולניות משמעותית וישיבה על הכספת אין לה שום משמעות. וכך פירש הטור. וכ"פ מרן.

הרמב"ם ה"י פסק כמו שני התירוצים: התירוץ שאם הנוכרי שותף, בעצמו מרבה בדברים ומודיע השותפות ואע"פ שאינו שם בשעת מכירה, היינו שא"צ שיהיה נוכח בחנות ולא ישב על הכספת. ובכהן צריך שישא ויתן עמו בחנות, ולכאורה הכוונה שדי שיהיה נוכח. נמצא שהרמב"ם סבור

ששתי האפשרויות שבגמ' ליישב את ההבדל בין גוי לכהן אמת. גוי לעולם פוטר בגלל שהוא קולני וכהן די שיושב בחנות ובזה יודעים וכך פירש כס"מ. ולפי זה מה שכתוב במשנה "והמשתתף עמהן" לא קאי בכלל על גוי, אלא על כלל הכהנים, כי המשתתף עם הגוי לעולם פטור ואינו צריך לרשום. אבל זה קשה משום שמאי מהני שכהן בחנות, שמא בא לקנות בשר, כמו שהקשתה הגמ' מתחילה על אפשרות זו? ואמנם הרדב"ז לא הבין כך ולדעתו הרמב"ם סבור שהאפשרות הראשונה בטלה ואין די בכך שכהן בחנות, רק העיקר התירוץ השני של האפשרויות הראשונה – שכהן על הכספתא. וגם כמו התירוץ השני שהגוי אפי' אינו בחנות כלל מפעא פעי. ומה שכתב הרמב"ם "ונושא ונותן עמו" היינו שהכהן על הכספתא. והעיקר כדברי הרדב"ז שלשון נו"נ היא לשון מסחר אקטיבי בטיפול בכספים, אע"פ שאיננו ממש יושב ליד הקופה. הימצאות סתמית בחנות כמו באפשרות הראשונה באמת אינה כלום. והכי דייק גם לישניה דהרמב"ם "אם היה הכהן עומד עמו במטבחיים ונושא ונותן עמו" למה כופל שהיה עמו וגם היה נו"נ? אלא ודאי כמו שכתב הרדב"ז.

הטור משיג על הרמב"ם, וכס"מ מציין שבאמת הטור אזיל כרש"י וכ"כ בב"י. לענ"ד העיקר ברמב"ם כדברי רדב"ז. וכיון שרק סימן צריך לעשות ואין כאן הוצאת ממון, לכתחילה יש לעשות כדבריו. אלא שכיון שמרן עצמו פסק כשיטת הטור שהיא מחמירה יותר, אין נפק"מ.

התוס' והר"ן (מה). ד"ה "השוחט" העירו שלמרות שיש לישראל חצי אין לחייב בחצי מתנות כמו בכלאיים, כיון שכאן אפי' צד שיות לא כולו חייב. בכלאים כל צד שיות חייב. וזה חילוק מאוד חשוב להגדיר. הביאו גם כס"מ ה"י בשם הר"ן. והש"ך סקכ"ה. הטור ומרן כתבו בפירוש שאם יש לו שותפות עם כהן או גוי (או לוי) אפי' חלקו בכלשהו פטור מהכל.

בהמת שותפים ישראלים.

מפטור המשנה שותפות כהן, משמע ששני שותפים ישראלים חייבים. בחולין קלו. מביאה הבריתא שחכמים מחייבים ורבי אלעאי פוטר. חכמים פוטרים רק שותפות עם כהן או גוי. רבי אלעאי פוטר גם שותפות עם ישראל. מלמדים חכמים בחולין קלו. שגם אם לא היה כתוב "מאת זובחי הזבח" לשון רבים היינו לומדים בכל שאר הדינים ששותפים ישראלים חייבים, ומ"זובחי הזבח" נלמד לדינו של רבא שהדין עם הטבח. למרות זאת הרמב"ם ה"ז כתב טעם לשון הפסוק בשון רבים משום שכך דרכו כמו שכתב הכס"מ על הרמב"ם בפ"י ממע"ש ונט"ר ה"ד שדרכו לפעמים שלא לדייק את המקור מן הפסוק כמו שלמדו חכמים אלא לציין מלשון הפסוק היכן הדין הזה משתמע. גם הטור כתב ששותפים ישראלים חייבים.

בעלות חלקית על אברים.

הסוגיה בחולין קלג: דנה כשחלקיות הבעלת איננה על כל הבהמה אלא על איברים. אע"פ שחייא בר רב סבר שאם יש לגוי שותפות באחד מאיברי הבהמה שיש בו חיוב זלו"ק, היינו שהיה שותף בבני מעיים בלבד או בראש בלבד או בגפה הקדמית הימנית בלבד – פטור מכל המתנות, שכלם נחשבות מתנה אחת. אין הלכה כדבריו דבריתא המונה כל כ"ד המתנות הטעות, כי כתבה שזלו"ק היא אחת מן המתנות, וסבר שדינם כיחידה אחת ואין כל אבר בפני עצמו מתנה. ואין האמת כן, הבריתא מנתה המתנות לפי קבוצות, אבל לא כיוונה לחבר אותם ליחידה אחת. ולכן הלכה כרב הונא דאמר ששותף ישראל פטור רק ממתנת אותו אבר שיש לכהן שותפות בו. יש לכהן שותפות בראש, פטור רק מן הלחיים. יש לו שותפות בבני מעיים פטור רק מן הקבה. יש לו שותפות בגפה הימנית הקדמית – פטור רק מן הזרוע. ובריתא בפני עצמה מציינת שאפי' יש לו שותפות מינורית ביותר, עדיין הוא פטור. לשון הבריתא מדוקדק כרב הונא משום שלא פטרה מכל המתנות בלשון "פטור מכלין". אלא שלוש דוגמאות נתנה וכתבה פטור, משמע רק מאותה מתנה שבאבר השותפות. בבריתא אחרת מופיע בפירוש שהפטור הוא רק באותה מתנה וחייב בשאר. וכ"פ הרי"ף והרא"ש והרמב"ם הי"ב והטור (וכתב שה"ה שותפות חלקים עם גוי באברים) ופשוט. ממילא ברור שזרוע לחיים וקיבה כל אחד מהם מצוות עשה בפני עצמה ולכן הנותן שלושתן מקיים שלוש מצוות עשה.

עוד דנה הגמ' בחולין קלג: במידה וכהן מכר לישראל רק את ראש הבהמה (ולכאורה הוא הדין אם מכר לו רק את היד או רק את בני מעיים), האם יש חשיבות לכך שעיקר הבהמה של הכהן? והיא מסיקה שאין שום חשיבות בזה, וכל שישראל מחזיק בבעלות מלאה על אבר שיש בו חיוב זלו"ק – חייב. התוספתא פ"י מציינת שיש הבדל בין זלו"ק לראשית הגז. בראשית הגז ישראל שקנה את הצמר בעודו מחובר לבהמה של כהן או של גוי, פטור מראשית הגז, שהצמר בא מבהמת פטור. והתוספתא מציינת שזו קולא שיש רק בראשית הגז ולא בזלו"ק. הרי שבזלו"ק אין שום קשר לעיקר הבהמה, וכל שמחזיק באבר שיש בו חיוב – חייב. רש"י מדגיש שרגע החיוב בראשית הגז הוא בשעת הגז ותלוי בבהמה אם היא חייבת או פטורה ואילו רגע החיוב במתנות הוא בשעת שחיטה ולא תלוי בבהמה. כלומר דוקא בגלל שהחלקים נרכשו מחיים, ניכר ההבדל ביותר בין גז לזלו"ק, צמר נגרר אחר הבהמה ואע"פ שהוא של ישראל, כיון שהוא בא מבהמת פטור – פטור. אבל זלו"ק קנה אותם ישראל מחיים ובזה חיובו ולא משנה אם עיקר הבהמה של פטור. הרא"ש והר"ן (מו.) ד"ה "אמר" פסקו כך ופשוט. וכ"פ הרמב"ם הי"ב והטור ומרן. דרכ"מ אות ג כתב דברי הגמ' חולין סי' תשלז בשם ראבי"ה שאם קונה מן הגוי לחיים, פטור אפילו קנה כל הראש מן הגוי. משום שהקנין חל רק אחר שהבהמה מתבררת ככשרה. לו תהיה טריפה לא יהיה שום קנין. נמצא שבשעת שחיטה כל הבהמה עדיין של הגוי. ואין בדבר של ממון ברירה, שהרי הלכה כשמואל בב"ב צב: ועוד דטרפות הריאה שכיחה. הרמ"א פסק דברי ראבי"ה. וכ"כ הט"ז סקכ"ז והש"ך סקט"ו.

שותפות עסקית קבועה.

הבריתא חולין קלב: מגבילה את יכולתו של הכהן להשתתף עם ישראל באופן קבוע כדי לפטור את הבהמות מחובת זלו"ק. רב נחמן חייב כהן עני שעשה שותפות עסקית קבועה עם ישראל במטרה שיפטור מזלו"ק ובכך יתפרנס העני (בעצת רב טבלא), להוציא מרשותו את הזלו"ק. נדגיש שוב, בפשט הגמ' ההנחיה של רב נחמן היתה לכהן עצמו – כלומר הכהן עצמו אפי' שהוא שותף מן התורה – אינו זוכה בדיעבד בשותפות קבועה עם ישראל להפקיע המצווה. וכמובן שזו הגבלה שחכמים יצרו ובכל זאת הם תקנו להפקיע הנתחים מרשות הבעלים למרות ששותפו כהן. מדגיש רש"י שאפי' הכהן עצמו שנשתתף לא יכול לקבל את הזלו"ק. אמנם רש"י מפרש שההנחיה היתה לישראל ולא לכהן ואולי לכן משמע שאם באה בידו של כהן כבר לא מוציאים ממנו, רק לכתחילה צריך לתת לכהן אחר.

רב נחמן בשם ר' יהושע בן לוי בשם זקני דרום מגדיר את הקבעון אפי' בכהן טבח שודאי רשאי לזכות במתנות בעצמו בלי חשש: אם זו חנות רגילה – אפילו בבהמה הראשונה חייב לתת זלו"ק ולהוציא מרשותו לרשות כהן אחר (גם כאן מופיעה בגמ' המלה "מסחתא" ופירשנו כדברי רש"י, ולדברי הר"ן משמע שהוא שם עצם למקום שבו חותכים הבשר וכ"כ כאן (מה: ד"ה דרש, שהכוונה כאן לחנות ועלי קבוע בו לקצב הבשר והרמב"ם ה"ט כתב שהוא בית מטבחים. נמצא שכאן אין נפק"מ כלל). אם זו לא חנות אלא שחיטה יחידינית או רצף של כמה כאלו, מהשחיטה הראשונה ישנם שלושה שבועות של פטור ואז יש חובה להוציא מרשותו את זלו"ק. הר"ן ביאר בשני אופנים מדוע חז"ל נתנו שלושה שבועות. או שעד שלושה שבועות הכהן אומר, אם לא יקנו אקח לעצמי. מכאן ואילך הוחזק בטבחות ודינו כשוחט לישראל שחייב. או שלעולם הבהמה פטורה לגמרי ורק משום מראית העין גזרו בה. אע"פ שהר"ן מזכיר שיש פטור מדאורייתא לעולם רק אחרי הפירוש השני, תוספת זו קאי על שני הפירושים שהרי ודאי שגדר שלושה שבועות הוא דרבנן, השאלה למה גזרו, או משום שעשאוהו כשוחט לישראל וכדי לחלק המתנות לעוד כהנים או משום מראית העין. אמנם אפשר לבאר שבאמת כוונת הר"ן בפירוש הראשון שמן התורה חייב ואין השותפות פוטרת, רק שרגילים לתת לכהן השותף את הזלו"ק כמשלים את חלקו, וכיון שעד שלושה שבועות מסכים לקבלם כחלק מהשותפות אין צריך להוציא לכהן אחר, אחרי שלושה שבועות אינו רוצה בהם באופן קבוע וממילא צריכים לתת לכהנים אחרים. אמנם אין נראה פירוש זה כל כך.

יש לציין שכאן רצו חכמים להפקיע מכהן להשתלט על כל המתנות, דלא כמו במכירי כהונה שפירש"י והר"ן שרוב בני העיר נותנים לו, כי שם מרצונם נותנים לו וטובת הנאה לבעלים דאורייתא, כאן הכהן יוצר מצב שהוא משתלט על מתנות הכהונה ומונע מהם להתבצע מתוך תועלתו ולכן חכמים אסרו.

מה שביארנו על דין תורה ותקנ"ח כך הוא הפשט וכך פירשו התוס'. אמנם הם הבינו ברש"י שהגבלת הקביעות היא דין דאורייתא ותמדהו עליו מהיכא תיתי בקרא? ואם הוא מן התורה איך לא ידע רב טבלא דין דאורייתא? ותימה על התוס' איפה מצאו כן בדברי רש"י? כי מה שצטטו מדבריו שלרש"י חייב מהתורה לתת אם נעשה טבח למכור בהמת חיוב, הוא מדבריו בד"ה "כשהוא אומר"

שכתב שם שכשהכהן שוחט בהמת חיוב חייב, אבל מה ששוחט לצורכו פטור. ואין בדבר זה שום משמעות כמו שהבינו התוס', כי לא מיירי בכלל בשותפות, רק בדין חיוב כהן כשהוא שוחט לישראל ובפיטורו כשהוא בעלים אפי' אינו שוחט. ואולי גרסת טעות נזדמנה לתוס' בדברי רש"י. גם הר"ן (מה: ד"ה "דרש" סבר שכשהכהן שוחט לצורכו ודאי פטור. וכ"פ הרמב"ם ה"ט וכ"פ הטור ומרן. והפטור הוא לעולם. רק כששוחט על מנת למכור יש חילוק בין קבע בית מטבחיים ללא קבע שאז יש לו שלושה שבועות.

הרי"ף והרא"ש והרמב"ם ה"ט פסקו שמועה זו. הרמב"ם מציין בפירוש שיש חובה לתת לכהנים אחרים ואינו יכול לזכות בהם ואם לא מוצאי מנדין אותו כ"פ הטור ומרן. היינו שפירש "מפקינא לך" שאמר רב נחמן שהוא לשון נידוי. וכך פירש הר"ן (מה: בפירוש שני, אבל בפירוש ראשון כתב הר"ן אבטל ראיותיך. ושם אין כאן נידוי כיון שהבהמה פטורה מן התורה.

לאיזה כהן נותנים.

סדר קדימה.

הגמ' חולין קל: לימדה שבי"ד מייעץ לשוחטים לתת המתנות לכהנים בני תורה ולא לכהן ע"ה. שנאמר "זה יהיה משפט", שבי"ד אומרים לשוחט: תן לכהן בן תורה (ואפי' אינו ת"ח), לא לכהן ע"ה. ורבי יונתן מצא סמך מן הכתוב "ויאמר לעם ליושבי ירושלים לתת מנת לכהנים וללויים למען יחזקו בתורת ה'" – כל המחזיק בתורת ה' יש לו מנת וכל שאינו מחזיק אין לו מנת. התוס' מעירים שודאי היכא שאין כהן בן תורה, נותן לכהן ע"ה. הפסוק לא בא ללמד רק סדר הקדימה. תוס' מוכיח את הדין הזה ממשנה חלה פ"ד, מ"ט שאפשר לתת לכל כהן שירצה. ואין הכוונה שלא להבחין בין כהן משמר לכהן שאינו מן המשמר, שהרי בירושלמי כבר לימד דין זה. מה שנזכר בירושלמי שר' יהודה אומר שצריך לתת דוקא לחבר (ת"ח) היינו בביכורים ולא בשאר מ"כ.

תוס' מלמד עוד שאין להמתין לכהן חבר. כלומר זריזין מקדימין למצוות עדיף כאן מלתת לכהן בן תורה. וכ"כ הר"ן (מד: שאין להמתין לחבר אלא נותן לע"ה וכ"כ ב"י בשם הרשב"א. רק אם יש לפניו חבר וע"ה יקדים לתת לת"ח. הטור פסק שיש להקדים ת"ח ואם אין נותן לע"ה. וכ"פ מרן. תוס' מדגישים שגם אם יש בן תורה ועם הארץ ובן תורה לא רוצה לקבל נותנים לע"ה. ופשוט. וכ"פ הרמ"א.

שיהיה מודה בעבודת הכהנים.

מ"מ הגמ' בחולין קלב: מלמדת בשם הבריתא שכהן שאינו מודה בעבודת הכהנים, שיש להם ט"ו מיני עבודות – אסור לתת לו מתנות. ראשית הגמ' מדייקת שאפילו אם אינו בקי במתנות עצמם ובדרך צריכתן, מותר לתת לו מתנות, דלא כסברת רב חסדא שהצריך שיהיה בקי במתנות (והעירו

התוס' שאף מהסוגיה בחולין קל: הנ"ל משמע דלא כרב חסדא, די שהוא שומר מצוות ולא צריך שידע כל המתנות ודרך צריכתו).

שנית, רש"י מפרש שהכוונה ממש לכהן שהוא כופר בתורה, שאומר משה בדה מלבו ח"ו. משמע שאם היה רשע סתם לתיאבון מותר לתת לו מתנות מעיקר הדין, רק שעדיף שלא. וזה צריך קצת ביאור ולפרש שכיון שלא נזכר מיעוט בתורה להוציא את הרשע, כמו "אחיק" "רעך" "עמך" הנזכר בשאר מצווה, משמע שלרשע מותר. ואפילו הוא עובד ע"ז בשיתוף או שכופר בתורה שהוא בכלל מי שאין להם חלק לעוה"ב, עדיין אפשר לתת לו. אמנם עצרה התורה אם הוא כופר בעבודת הקרבנות. וק"ו אם כופר בכל התורה או בנבואת משה או בנבואה בכלל. שבכלל מאתיים מנה ואסור לתת לו.

למשחה.

ואמר רב חסדא שצריך הכהן לאכול המתנות בחרדל ובצלי, כדרך שהמלכים אוכלים שנאמר "למשחה" לגדולה. ולכתחילה צריך שידע הכהן דין זה. והעירו התוס' שכוונת רב חסדא שאם טוב לו לאכול בין צלי ובין בדרך אחרת, יעדיף צלי. אבל אם לא אוהב צלי, הרי לימדה הגמ' בזבחים צ: שאפי' בקדשי קדשים הכהן רשאי לשנות דרך האכילה למה שאוהב, שזו יותר גדולה ומקיים "למשחה" במה שאוכל כרצונו מאשר שיאכל צלי. וכ"כ הרא"ש שרק אם אוהב בשווה יאכל צלי, אבל אוהב יותר מבושל, יאכל מבושל. כ"כ הר"ן (מה: ד"ה "דרש" שלסתם בני אדם צלי עדיף, אם אוהב יותר מבושל יאכל מבושל כרצונו. וכ"כ ב"י גם בשם הרשב"א.

ועוד הצריך רב שצריך הכהן שידע להכשיר המתנות, אם צולה אין צריך לנקב כלי הדם שבלשון, אבל אם מולח ורוצה לבשל צריך לנקב כלי הדם שבלשון משני צידיה, או לנקר אותם. ואם אינו יודע, אסור לתת לו הלחיים. ומכאן משמע שאם לא רצה הכהן לאכול בחרדל וצלוי, אינו חייב. רק צריך שיאכל בדרך גדולה.

מעצם זה שהגמ' נתנה הנחיות להכשיר הלשון לבישול, מוכיח הר"ן שחייב צלי הוא רק לרצונו כנ"ל.

הרמב"ם הכ"ב כתב שצריך לאכול צלי ובחרדל ולא כתב שרשאי לאכול כרצונו. כס"מ מעיר על הרמב"ם דין התוס' וסיעתם ומשמע שאינו מפרש שהרמב"ם חולק על זה. ובאמת כך יש לומר בודאי שהרי הרמב"ם פסק השמועה דזבחים צ: שהביאו התוס' בפ"י ממה"ק ה"י ואפי' בקדשים וק"ו בבהמה חולין.

הטור פסק כתוס' שאם הכל שווה לו אוכל בצלי ובחרדל ואם מעדיף באופן אחר יאכל באופן אחר. וכ"פ מרן.

כתב רדב"ז שאם מכרן או נתנן או האכיל לכלבים – אין דין זה נוהג, אלא רק כשהכהן אוכל בעצמו. ונראה לפי זה שאפילו כהן שמכר או נתן לכהן אין הקונה צריך לאכול צלי ובחרדל מפני שאינו אוכל אלא בשר חולין שקנה ולא כמתנות כהונה, שהרי לא ניתנו לו מיד ישראל.

אבל כהן שמארח כהן אחר על מתנות כהונה, יאכל צלי ובחרדל, שהרי אוכל ממזון המקבל.

כהנת.

בגמ' חולין קלא: נאמר שעולא היה נותן גם לכהנת נקבה. וכך נפסק בגמ' בפירוש. עולא מביא לדין זה סמך מן הכתוב, לגבי מנחת כהנת הדין שנאכלת כמנחת ישראל ולא כמנחת כהן כי בפירוש נאמר "אהרן ובניו" כדי למעט נקבות. הכלל הלשוני הזה להגדרת כהן שהוא זכר בלבד (נזכר בבריתא משום ר' ישמעאל) איננו חל על מתנות כיון שבמתנות נאמר כפל לשון "הכהנים" ו"לכהן", מיעוט אחרי מיעוט אינו אלא כדי לרבות, שנקבות בכלל (נזכר בבריתא של ראב"י). תוס' העלו אפשרות שר' ישמעאל חולק על ראב"י ולדעתו לא נותנים לכהנת מתנות, אמנם ודאי שכל זמן שאוכלת בתרומה, יכולה לקבל מתנות מק"ו. כי ר' ישמעאל אמר כהן ולא כהנת ויתכן ואמר זאת על מתנות. אמנם יותר מסתבר שאמר כך על מנחה וממילא במתנות שנזכר מיעוט אחר מיעוט אינו אלא לרבות. ולכן ביארנו את הדברים בלי מחלוקת מתחילה.

אי אפשר להסביר שלעולא כהן הוא גם נקבה, רק שבמנחה נזכר "אהרן ובניו" כדי למעט נקבה. ולר' ישמעאל משמע שכהן הוא זכר בלבד. ולרבי אליעזר בן יעקב כהן הוא אפילו נקבה, משום שהיו מיעוט אחר מיעוט ואינו אלא לרבות. כי אם נסביר שכל אחד משלושה חכמים הללו סובר אחרת, יוצא שעולא חולק על התנאים כי הם סברי שכהן ולא כהנת (זולת במתנות לראב"י) והוא סבר כהן ואפילו כהנת בסתמא. ולכן משמע שעולא שמיע ליה בריתות דר' ישמעאל וראב"י ומצא לו טעם אחר. אבל באמת הטעם שכהן ולא כהנת וכאן יש מיעוט אחרי מיעוט ואינו אלא לרבות. מה שהסתפקו התוס' אם ר' ישמעאל מודה לראב"י. אמנם הרי"ף והרא"ש והר"ן (מה). סתמו שלעולא כהן ואפי' כהנת. וי"ל דכך פוסקים אבל לא כך דורשים הלשון.

הגמ' מציינת שרב כהנא (אותו שלא היה כהן כדאיתא בפסחים מט. ולא אותו שהיה כהן בקידושין ח. תוס') ורב פפא, רב יימר ורב אידי בר אבין אכלו בשביל נשותיהם. כלומר מודגש כאן שאפי' הכהנת נשואה לישראל מותר לתת לה וממילא בעלה זוכה בהם. וכ"כ רש"י ותוס' והר"ן (מה). בפירוש. וכ"כ החינוך מצווה תקו. וכ"כ הרמב"ם בפיה"מ וכ"כ הרמב"ם בה"כ. וכ"כ הטור ומרן. והר"ן (מה). כתב שאפשר לתת ישירות לבעל ובכך מקיים המצווה, דאישתו כגופו ולכן עדיף ממכירי כהונה שזיכה לישראל (כדלקמן). וזה נראה מוסכם אבל רק הר"ן כתב בפירוש. הר"ן מוכיח את הדין הזה מעצם העבודה שאין שום חידוש אחר בהלכה הזו, הרי זלו"ק אין בהם קדושה ומותרים לזרים ואין שום רבותא במה שכהנת נשואה לישראל ועדיין תהיה מותרת בהם. אם כן למה אמרו שחכמים אכלו בשביל נשותיהם? וכתב שמלשון הרמב"ם פ"ט מבכורים משמע כדבריו. ב"י הביא דברים אלו.

הרמב"ם ה"כ ובפיה"מ אכן כתב שכהנת אוכלת אע"פ שנשואה לישראל והבעל אוכל מתנות בשביל אישתו. ואכן משמע שאפשר לתת ישירות לבעל.

עוד כתב הרמב"ם ה"כ שאין חללה אוכלת בהם. וכתב רדב"ז שק"ו כהן חלל אינו אוכל. רק שהרמב"ם נקט דין בחללה כדי ללמד שאפי' שישאל בעלה אינו חלל, אין הדבר תלוי בהיותו אי חלל, רק צריך להיות כהן כשר כדי לקבל והוא רוצה לזכות בשביל אישתו ואין היא כהנת.

הטור כתב שישראל שנשא כהנת פטור בעצמו מלתת זלו"ק כמו כהן וכ"כ ב"י בשם הרשב"א. ט"ז סק"י לא הבין למה הטור מחדש דוקא את הדין הזה, למה רואה בו חידוש יותר מעצם היכולת לתת לו זלו"ק בשביל אישתו? וכתב שיש לגרוס "פוטור" את אחרים ולא "פטור" בעצמו. ולי נראה שמה שאפשר לתת לו פשוט מכל הפוסקים והר"ן כתב בפירוש אישתו כגופו. אבל הרשב"א מחדש שהוא עצמו פטור וכאן היה לבע"ד לחלוק שאפשר שיתן לכהן אחר כמו שעושים בשותפו של כהן. מרן פוסק שכהנת נשואה לישראל בעלה פטור מזלו"ק ואפשר לתת לו זלו"ק.

כיצד על הכהן לקבל.

בחולין קלג. וקלד: אמרו "ונתן לכהן" ולא שיטול מעצמו. כלומר על הכהן אסור ליטול מיוזמתו אלא להמתין שיתנו לו. עמדה זו מגיעה מצידו של רבא לאחר שהוא אותגר על ידי רב יוסף בשאלה מטעה, רב יוסף הציג שתי אפשרויות לפני רבא ששתיהן שייכות לכיון חשיבה שגוי, שלכהן יש חלק בתהליך הנתינה, יש חשיבות לקבלתו. ולכן רב יוסף "בודק" (כלשון הגמ') את רבא אם מבין מהן מתנות כהונה, האם הכהן החוטף מראה חיבוב מצווה או זלזול במצווה? למעשה התשובה הנכונה היא שלכהן יש חובה להיות מאוד פאסיבי ולא להיות שותף בקבלה באופן אקטיבי כדי לתת לישראל אפשרות להיות נותן אבסולוטי. וכך פשט רבא.

אביי שהיה כהן כדאיתא בר"ה (יח.) עבר תהליך של שינוי תפיסתי ככל שלמד יותר את האופן שבו עליו לקבל את המתנות. לא די שאסור לו לחטוף ואפילו כוונתו לחיבוב מצווה (רש"י ור"ן (מה:): ד"ה "אמר", והר"ן הוסיף שאפי' אחר כך יתן לו הבעלים ברצון, כי אם אינו רוצה הרי ברירנא דמוציאין מידו הואיל וטובת הנאה לבעלים), אלא אסור אפילו לבקש שיתנו לו המתנות (גם אם משום חיבוב מצווה, רש"י ור"ן). שנאמר על בני שמואל "ויטו אחרי הבע" שחלקם כלוים שאלו בפיהם. ונקרא זה בצע. ויש לכהן להתחסד שלא יקבל מתנות גם אם ירצו לתת לו שבקי על לחם הפנים נאמר שהכהנים הגרגרנים חולקים אותו והצנועין נמנעים (ולא רצה להיקרא גרגרן ויניח המתנות לכהן עני, אע"פ שגם אביי בעצמו לא היה עשיר תוס'), אלא פעם בשנה כדי להחזיק עצמו בכהן. ואם נושא כפיו לא יטול מתנות אפילו פעם בשנה (אביי לא היה נושא כפים כלל או משום שהיה טרוד בלימוד, רש"י. או משום שהיה חולה מעיים, רי"ף רא"ש). הפעם שבחר אביי לקבל מתנות פעם בשנה כי לא היה נושא כפיו, היתה בערב יום הכיפורים. והטעימו התוס' והר"ן (מה:): ד"ה "אמר" בגלל שהוא יום טוב ויש הרבה בהמות שנשחטות והרבה כהנים מקבלים ואם לא היה מקבל היו אומרים שאינו כהן.

בהכ"ב הרמב"ם אכן כותב כנ"ל שאם לא שואל בפיו רשאי ליטול. כל חשש הגרגרנות מגיע כשיש הרבה כהנים כמו בחלוקת לחם הפנים שהצנועין מושכין ידיהם. זולת אם צריך לזה כדי להחזיק עצמו בכהן, במקום שאין מכירים בו שהוא כהן. והטור פסק כדבריו. וכ"פ מרן. הט"ז סק"ד כתב נכון שבכל ענין שלא ידוע שהוא כהן ועלול להיחשד שאינו כהן יטול.

בחולין קלד: נאמר שאדם חשוב מותר ליטול מתנות בחטיפה, כדי שיתגדל גם בעשירות. ונפסק זה על ידי התשב"ץ בתשובה א, קמב והבאנוהו ב"דעת אלוקים". וצריך לומר לפי זה שבני שמואל שהיו דיינים וחשובים ועשירים לא היו צריכים להתעשר יותר ולכן נזכר שהטו אחרי הבצע. ולא עוד אלא שמינו לקרוביהם כדי שיעשירו אף הם וכדאיתא בשבת נו..

אמנם אם הכהן עצמו עני מותר לקבל באופן שוטף, כל זמן שלא שואל בפיו וקל וחומר שאינו חוטף. שבשני צדדים אלו יש צד איסור, אבל אין חשש גרגרנות אם הוא עני. שהרי בחולין קלג. פסק רב יוסף שכהן שיש לו שכן תלמיד חכם עני, אם יעשה השוחט מכירי כהונה שלו יכול לבקש הכהן מן השוחט שיתן המתנות לעני ת"ח זה. גם בלי לקבל המתנות לידו מיקרי שקיים המצווה כי הכהן מכירי כהונה שלו. ממילא ברור שאם הכהן עצמו עני מותר לקבל בלי חשש. רב יוסף מדגיש את התנאים להלכה שפסק, שת"ח עני הוא והכהן והבעלים נותנים מרצונם. ואע"פ שמשמע שיכול לבקש, לא היא ששם רב יוסף התנגד לרבא שביקש מתנות כהונה, היינו שזה עצמו שמבקש נקרא שאינו לרצונו של הנותן. לשיטת התוס' רבא לא היה כהן ולכן ביקש מהשמש של בעה"ב לזכות לו, בניגוד לרבה שכן היה כהן והיה דודו של אב"י שגם הוא היה כהן. לשיטת רש"י והר"ן (מה: ד"ה "אמר" (הראשון) והרדב"ז הכ"א, רבא היה כהן והואיל ובעה"ב היה נותן המתנות לשמשו ורבא רצה שיוותר לו. רבא לא רצה לבקש בפיו, שיש בזה צד איסור ולכן סמך על דברי רב יוסף.

רש"י והר"ן (מו.) ד"ה "ואמר" מסבירים שמכירי כהונה הוא כהן שרוב בני העיר מכירים בו והוא הכתובת האוטומטית לקבלת מתנות מפני שאוהבים אותו. אבל הרמב"ם הכ"א כתב שמכירי כהונה אפילו רק חבריו של כהן אחד נותנים לו תמיד (וכ"כ הטור ומרן). וכתב שם דיוק שתי ההגבלות של רב יוסף: שיהיה ישראל עני ואינו יכול לקנות בשר ושיהיה חברו ולא פקודו או משמשו ואפילו שכירו ולקטו שנמצא עמהם בקשרי מסחר, שאז אפשר שלא יתן מרצונו אלא מהכרח. כלומר אפי' יש ספק בדבר אסור. כס"מ שם לב שהרמב"ם משמיט את התיאור של רב יוסף על "צורבא מרבן" שאין צריך לדקדק דוקא שיהיה צורבא מרבנן ורשאי לתת לכל עני. ותימה על הרדב"ז שכתב שצריך דוקא צורבא מרבנן, שהרי הרמב"ם לא כתב הגבלה כזו. ואפשר שזו דעת הרדב"ז עצמו וכמו שפסק מרן לקמן.

הטור כתב שצריך שיהיה ת"ח והשעה דחוקה לו ושאינן הכהן הנותן לאורח בבית האדון שהכהן משרת בו. והכל לעיכובא. ומרן פסק כך, וכתב "תלמיד חכם" משמע שצורבא מרבנן שהוא

מתחיל, לאו דוקא. מרן מחריג את הכהן משרת בבית המקדל, או שהתלמיד חכם אורח של בעל הבית שמשרת שם הכהן.

כתב הט"ז סקט"ז שבכל ענין שאין הכהן מזכה בלב שלם – אסור. והוא נכון ופשוט. וא"צ לכל מה שהאריך לנסות לבאר סימטריית לשון בדברי הטור, דהטור מיוסד על דברי התלמוד והפוסקים והוא פוסק אותם, לא מחזר לייצר סימטריית לשונית.

קנין המועיל להקניית המתנות.

מעבר לנתינת ביד באופן קלאסי. בגמ' ב"מ יא: אמרו שאי אפשר להקנות בקנין סודר מתנות כהונה, שדומה למקח וממכר. אבל מתן אגב קרקע, מהני. וממילא נראה שמותר לתת גם בקנין חצר ובקנין כלים. וקנין חליפין אסור ק"ו מקנין סודר, שהוא ממש מקח וממכר. וכדלקמן אסור הכהן אפי' לתת דבר מועט כדי שיקבל הזלו"ק או קרובו.

יש להעיר שאע"פ שהלכה כר' יוחנן שאמר דבר תורה מעות קונות ומשיכה תקנת חכמים שלא יאמר לו נשרפו חיטיך בעליה (ב"מ מז:), ו"או קנה מיד עמיתך" הנזכר בתורה למעוטי קרקע מאונאה. נתינת האמורה במתנות כהונה אינה חייבת להיות קנין, רק מסירה מיד ליד ובודאי מהני לקיים המצווה. ובפרט שכל מה שנחלק ר' יוחנן על ר"ל אם הגבהה קונה או מעות קונות דוקא במכירה, שיש מעות. אבל במתנה שאין, אפשר שמורה שהגבהה קני מדאורייתא, דבמאי ליקני? וכי תעלה על דעתך שלר' יוחנן אם נתן אדם מתנה לחבירו לא זכה בה עד שלא יביאנה בחצרו?

טובת הנאה לבעלים.

מלמדת הגמ' בחולין קלא: שמתנות כהונה ועניים מתחלקות לשתי קבוצות, אלו שנזכרה בהן לשון עזיבה ואלו שנזכרה בהן לשון נתינה. באלו שנזכרה לשון נתינה, טובת הנאה לבעלים. אלו שנזכרה בהן לשון עזיבה כמו לקט שכחה ופאה אין טובת הנאה לבעלים אלא כל הזריז נשכר. וכתבו התוס' חולין קלא. בשם הספרי שמעשר עני נכנס הביתה ואז יש בו טובת הנאה לבעלים. ובימות החמה מוציא אותו לגרנות ושם אין טובת הנאה לבעלים.

כתבו התוס' חולין קלא. שבדבר שיש טובת הנאה לבעלים אם בא כהן ולקח בלי רשות מוציאין מידו. אבל במה שאין לבעלים טובת הנאה ובא כהן ונטל אין מוציאין מידו. מיהו גם בדבר שאין לבעלים טובת הנאה הבעלים רשאי לסרב לתת למי שאינו רוצה, כי אחרת זה יקרא ממון שיש לו תובעין. (עיין ב"מ: בענין זה ובמכירי כהונה שחטף). אפשר לפקפק על קביעה זו, אע"פ שעדיין יש הבדל ברור בין מה שיש בו טובת הנאה לבעלים למה שלא – גם לכתחילה, אם יכול הבעלים לקבל דבר מועט מקרובו של המקבל כדי שיתן לו או לא. וגם בדיעבד כמו שכתבו התוס' שכאן מוציאין מידו וכאן לא. מ"מ הקשר שהם מייצרים בין ממון שאין לו תובעין לטובת הנאה אינו מוכרח. שבהחלט אפשר לומר שממון שאין לו תובעין הוא שאין לו תביעה על הממון במידה ולא

ניתן לו, זה לא אומר שהבעלים לא רשאי לסרב לו. החיבור בין אי רשות לסרב לבין ממון שאין לו תובעין שמייצר תוס' אינו מוכרח. בהחלט ניתן לבאר שהבעלים אינו רשאי לסרב לתת לכהן או העני הראשון. ומאידך אם מנע ממנו לקחת ונתן למישהו אחר אין הכהן או העני רשאים לתובעו אע"פ שעשה שלא כדין. עדיין, הרא"ש כתב שמדות ממון שאין לו תובעין היא יכול לסרב לתת לכהן שאינו רוצה וזה כדברי התוס'. הר"ן (מד:) כתב שהגמ' הקשתה על רב חסדא (שסבר זל"ק ממון שאין לו תובעין) בהו"א שכל עני או כהן הבא ראשון חייב לתת לו, דהכי משמע מעשיר העובר ממקום למקום. וכמובן שאין הלכה כן והר"ן מודה לדברי התוס' בענין הסירוב וקישור יכולת הסירוב עם הגדרת ממון שאין לו תובעין כי הר"ן בדף (מה.) ד"ה "ההוא" כתב שאם נטל כהן ראשון בלי רשות יכול להוציא מידו שטובת הנאה לבעלים. ולא עוד אלא שכתב שאפי' במתנות כהונה שכתוב לשון עזיבה, ואין בהם טובת הנאה לבעלים אם רצה שלא לתת לעני או לכהן ששאל ממנו לא יתן לו. רק שההבדל הוא בדיעבד – אם אין טובת הנאה לבעלים אין מוציאים מידו ואם יש טובת הנאה לבעלים מוציאים מידו. וזה כדברי התוס'.

עוד יש להעיר שמפשטא דמתני' פאה פ"ה מ"ז שאסור בעל השדה לסייע עני אחד בלקט או למנוע עני מסוים מהלקט שנאמר "אל תסיג גבול עולים", משמע שאין בעל השדה רשאי לסרב לעני והיא משנה ערוכה ואינה צריכה להיות נתונה למחלוקת. אלא שלדעת התוס' מוכרח לומר שמתני' אינה מדין גזל שהרי מביא פסוק "אל תסיג גבול עולים" ואם הוא דאורייתא למה לא כותב "לא תגזול" או "לא תלקט"? וגם למה יהיה דין מסייע עני אחד שווה למונע את העניים? אלא ודאי יש בזה איסור מן המשנה שאין דעת חכמים נוחה הימנו, אבל אינו גזל שהרי גם למ"ד מתנות כהונה נגזלות הנ"מ כשלוקח לעצמו, כאן אינו לוקח לעצמו ולמה יהיה גזל? וקל וחומר לדעת הרמב"ם דלקמן שמתנות כהונה נגזלות לענין הפקעת המצווה ולא לענין תשלומין, דאין שום תביעה מצד העני ולכן יכול לסרב לעני מדין תורה. ואין שום קושיא במה שפסק הרמב"ם פ"ד ממתנ"ע הי"ב דין המשנה בפאה הנ"ל.

נמצא שבמתנות שאין בהן טובת הנאה לבעלים, אסור מדין המשנה לסרב לעני הבא ראשון, כמו הלקט ששם אסרו חכמים. אבל במתנות שיש טובת הנאה לבעלים יכול לסרב לו. מרש"י בדף קל: ד"ה "שאיין לו תובעין" משמע לכאורה כתוס', שרק בגלל שאין לו תובעין יכול לסרב לתת לכהן שתובע ממנו ויכול לומר לכהן אחר אני נותן. אמנם בדף קל: ד"ה "ופריך אי" כתב רש"י שלרב חסדא (דסבר זל"ק ממון שאין לו תובעין הוא) מתנות כהונה הם כהפקר לכהנים ולכן הכהן זוכה בהן אם באו לרשותו. משמע אפילו בלי הרצון של הבעלים, אבל אינו מוכרח. בדף קלא. ד"ה "כמי" רש"י מביא שתי סברות בענין אתי לידיה בטבליהו או זוכה מההפקר כנ"ל או שהופקד הטבל אצלו ע"מ שיזכה במתנה. אפשר להסביר שהנפק"מ מעבר לעבודה שברור שהכהן לא יכול לקחת מעצמו לכתחילה, כהן שלקח בלי רשות הבעלים אם יכול להפקיע טובת הנאה של הבעלים. בלישנא הראשונה משמע שהכהן יכול להפקיע טובת הנאה של הבעלים כזוכה מן ההפקר. ולפי הלישנא השניה משמע שאין הכהן יכול להפקיע טובת הנאה של הבעלים ולכן דוקא

שניתנה לו מחיים שיזכה במתנותיה לאחר שחיטה מהני. (אפשר שמח' זו תלויה במח' אם טובת הנאה ממון).

כך או כך, אין בהירות גמורה מדברי רש"י ואפילו יסבור שהכהן זוכה מן ההפקר, הלכה כדברי התוס', הרא"ש והר"ן וש"פ שטובת הנאה של הבעלים ובגלל שהיו גם ממון שאין לו תובעין לא די שרשאי הבעלים לסרב לכהן שבא ראשון, אלא אף אם יטול הכהן מעצמו רשאי הבעלים להוציא ממנו ולתת לכהן שיבחר.

הרמב"ם הט"ז כתב שבזל"ק טובת הנאה לבעלים וכ"פ הרמ"א.

איסור דמות סחורה במתנות כהונה.

רש"י בחולין קלא: מביא שבהחלט כשר ונכון לקרוב משפחתו של העני או הכהן לשלם דבר מועט לבעלים כדי להטות את הכסף לטובת המקבל שנח בעיניהם. ומשמע שהמקבל עצמו אסור לתת מעות או ש"כ לבעלים כדי שיתן לו דוקא. שאז יהיה דומה למקח וממכר שאסור לקמן. אמנם ב"י הביא דברי ר' ירוחם שכתב שאסור לעשות כן, אפילו לא הכהן עצמו אלא מכרו. וזה תלמוד עורך בבכורות כזו. וביאור הדבר ע"פ מה שכתב הרמב"ם פ"ב מתרומות ה"כ והכ"א בביאור דברי הירושלמי פ"ו דדמאי ה"ג, שמותר לעשות כדברי רש"י דוקא כשרצה לתת מעצמו לאחד משני כהנים בחינם, וזה הטה את הכף שיתן דוקא לקרובו או מכרו שהוא אחד מן השניים הללו. אמנם אם לא היה רוצה לתת אלא על ידי הדמים הללו, אסור שאין עושים סחורה בתרומות. ולזה התכוין ר' ירוחם.

הרדב"ז שם הכ"א מעיר שודאי אסור לכהן לתת מעות לישראל כדי שיתן לבן בתו או בן בנו כהן, ואפי' רצה ישראל לתת מעצמו לאחד משניים, דדוקא לישראל לישראל שרי. אבל לכהן אסור משום דמיחזי ככהן המסייע בבית הגרנות שאסור משום חילול.

מעיר הרדב"ז עוד שאפי' למ"ד טובת הנאה אינה ממון שכ"ד דעת הרמב"ם שם הט"ו, אסור שהרי דומה למכירה ואסור לעשות מסחר בתרומה אפי' לוקח מכהן ומוכר לכהן. הרמ"א פסק דברי ר' ירוחם.

עוד כתב הרמב"ם שם דברי הגמ' בכורות כו: שאסור לתת מתנות לרועה עדרו שהוא כהן, עד שיתן לו שכרו. ואם נתן לו הזל"ק קודם שישלם לו שכרו – חילול.

אם לכהן יש תביעה לפיצוי במידה והמתנות אבדו.

הגמ' חולין קל: מביאה את דרשתו של רב חסדא על המילה "זה" בפסוק "זה יהיה משפט הכהנים", ללמד שהמזיק מתנות כהונה או שאכלן פטור מלשלם.

הגמ' מעלה שני טעמים אפשריים לדינו של רב חסדא, או שבאופן כללי ממון שאין לו תובעין פטור עליו. או שכיון שנאמר "זה" משמע שהכהן יכול לקבל רק את זה, ולא תמורה ולא חלופה במידה

ו"זה" כבר לא קיים. מבארים התוס' שלמ"ד ממון שאין לו תובעין נלמד מהמילה "זה" שדוקא זלו"ק הם דין ולא חזק ושוק, כמו שנאמר לקמן. ומ"ד "זה" לומד את שני הדינים מהמילה "זה" (בזה מוצא הרא"ש דוחק ללשינא זו ולכן מעדיף את מ"ד ממון שאין לו תובעין). הרי"ף פסק כרב חסדא ולא ציין איזה טעם עיקר.

עוד מציין תוס' שהנפק"מ בין שתי הלישנות אם חייב בדיני שמים. אם חייב מצד כללי הדין של ממון שאין לו תובעין חייב בדיני שמים. אבל אם חייב בגלל לימוד מיוחד של התורה, זו החרגה מפורשת ופטור אפי' מדיני שמים. גם הרא"ש כתב שזו הנפק"מ.

הר"ן (מד:) לא מוכן לקבל את דברי התוס'. לשיטתו החיוב כאן נעוץ במצווה וכל שהפקיע המצווה מעצמו פטור אפי' בדיני שמים וחייב רק ממידת חסידות. הר"ן מדקדק לשון רב חסדא, שדוקא אם הזיק מתנות כהונה פטור, לא כשהם בעין משום ממון שאין לו תובעין. אז מה החידוש שהזיק את המתנות? ולכן הר"ן מגיע למסקנה שהכל תלוי בחיוב המצווה, אין כאן דין ממון כלל. המתנות ממון שאין לו תובעין וחייב משום המצווה בלבד. במידה ואין מתנות – אין מצווה ולכן פטור אפי' מדיני שמים. כי כל מה שמחייבים בדיני שמים הוא כשהזיק ממון חבירו והתביעה היא ממונית, רק שאין ב"ד יכולים לחייב כי חייב רק בדיני שמים. אבל כאן הפקיע מעצמו המצווה ולכן דוקא אם המתנות אינן בעין פטור. המח' בין הלישנות היא פרשנית איך לדרוש את הפסוקים אבל למעשה אין שום מח'. עוד כותב הר"ן שלתרי לישני יש מקום לשלם ממידת חסידות, היינו שהוא מודה (לדברי התוס' ועוד לקמן) שמידת חסידות היא דבר נפרד מחיוב לצאת ידי שמים. שהוא ממש חיוב, רק שאין ב"ד יכולים לכופו עליו.

הגמ' בדף קל:–קלא. מנסה לדחות את דברי רב חסדא ולבסוף בדף קלא: פוסקת כרב חסדא. אין אזכור בגמ' איזה טעם עיקר לפטור.

הגמ' לומדת בשם ר' יהודה בן בתירא "זה יהיה משפט הכהנים" שמתנות דין ואין חזק ושוק דין. וכיון שהלכה כרב חסדא הכוונה היא שהמתנות הגיעו ליד הכהן בלי הפרדה משאר הבהמה ודינן כמי שהורמו, בזלו"ק כיון שניתנים לכהן אחד (או לכמה כנ"ל) – זכה בהן. חזה ושוק כיון שמתחלקים לכל בית אב לא זכה בהם הכהן שהגיעו לידו.

הגמ' מביאה את הדין על עשיר שנעשה עני כרגע ואין לו גישה לממונו שיכול ליטול מתנות עניים (היינו הך כמו מתנות כהונה ולכן הראיה רלוונטית, כמו שהוכחנו כמה פעמים וכ"כ כאן התוס' בפירוש). משמע שבגלל שעני היה באותה שעה פטור, הלא"ה חייב? ולכן רב חסדא מיישב שזו מידת חסידות. נדגיש שמהתוס' משמע שמידת חסידות פחות מלצאת ידי שמים שהוא חיוב. וזה כמו שכתב הר"ן הנ"ל. הר"ן כנ"ל כותב שיישוב הגמ' לתרי לישנא דרב חסדא, כי מידת חסידות לתרי לישני לשלם, בעוד שלתוס' רק למ"ד "זה" יש מידת חסידות, כי למ"ד ממון שאין לו תובעין יש חיוב לצאת דיני שמים שהוא חמור יותר.

עוד מלמדת בריתא אחרת שאין לכהן תביעה אלא משעת הרמה שנאמר "אשר ירימו". ולרב חסדא הדין פשוט, שהרי קודם שבאו ביד כהן בודאי שאין לכהן שום תביעה. אם כן התביעה היא

רק אחר שבאו ביד כהן ומה החידוש בכך שממונו גמור הוא? מסביר רב חסדא שהגיעו המתנות ליד הכהן בתערובת עם חלקים שאינם שלו ובכל זאת זכה בחלקו כי מתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמיין. התוס' שואל למה לא ניישב שמתנות שלא הורמו לאו כמי שהורמו דמיין ושעת הרמה היא שבאו בידו של כהן? מיישב תוס' שאין בזה חידוש בעיקר הבריתא, כעת יש חידוש בעיקר הבריתא שאתו לידי כהן כטבל, כתערובת של חלקים שלו ושאנים שלו ואעפ"כ מתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמיין וזכה בחלקו.

גם הבריתא העוסקת בדין חיוב הפרשת תרו"מ במצב שנאנס חלק מן התבואה קודם הפרשת תרו"מ משמשת כקושיא על רב חסדא. מבארת הבריתא שאם נגנב חלק או שהמלך בא עליו בעלילות – הפסידו הכהן והלוי והעני חלקם כמו חלקו של הבעלים ולכן יעשר רק ממה שנשאר לו. אמנם אם המלך נטל ממנו בדין, רק הוא הפסיד וחייב להפריש תרו"מ כאילו כל הכמות נמצאת אצלו. מדגיש רש"י ואפילו לא נשאר בידו כלום והמלך גבה הכל, חייב להביא תבואה אחרת של היתר ולתת לכהן ללוי ולעני וכ"כ הר"ן. כיון שהלכה כרב חסדא הבריתא הזו מתפרשת לא מחמת שהיו ממון שיש לו תובעין, אלא מכיון שהוא מרוויח שאינו חייב לפרוע למלך ממון אחר, לא פקעה ממנו החובה להפריש את אותו סכום.

התוס' מעירים עוד שבזלז"ק אין לומר שהרוויח כי לא אכל משהו של חולין, שהרי אפשר שהיה מתענה. אבל המלך ודאי היה גובה ממנו איזה ממון (ולכאורה לגבי הדיוט אינו ודאי כדאיתא כתובות קז:–קח. ונפסק בחו"מ סי' קכח,א ולכן צ"ל לשיטת התוס' ששאני מלכותא דלא הדרא ביה כדאיתא ב"ב ג:). ועוד יש לחלק בין עבר לעתיד, שכאן כבר גבה המלך וקיוז מחובו וזה נראה עיקר שהרי כמה פעמים גם המלכות מוותרת על החוב כדאיתא בחו"מ סי' שסט). הר"ן לשיטתו סבור שאפי' אי אפשר לו להתנות פטור, משום שכל שאיבד מתנות כהונה או שקנאן בשינוי, פקעה ממנו המצווה. ולכן כשבית המלך אנסו ממנו והוא משתכר בזה המצווה עדיין מוטלת עליו ולא פקעה ממנו. הר"ן מביא ראיה מחולין קלה. במי שצבע הצמר של ראשית הגז שפטור מלתתו, והרי כאן משתכר ודאי? ולכן הר"ן מנסח את העיקרון שלו – כשהתכוין להפקיע המצווה ודאי פטור לעולם. כשלא התכוין להפקיע אז תלוי אם משתכר או לא. אבל אחר העיון נראה שאין קושיא על התוס' שלא דמי צבע צמר שקנאו בשינוי מעשה לבין מזיק או אכל – שמזיק ואכל אין הגוף בעין ולכן יש לדון אם עול המצווה עדיין עליו ותלי אם משתכר או לא. אבל בקנה בשינוי מעשה הרי הגוף בעולם ויש עליו חיוב השבת הגזל, רק שאינו יודע למי להשיב שממון שאין לו תובעין – נמצאת המצווה בטלה מאליה.

יש להעיר שהגמ' היתה יכולה ליישב שזלז"ק חובת חפצא היא ואילו תרו"מ חובת גברא, אבל היא לא עושה כך. גם לא הראשונים. כלומר שתיהן חובת גברא. ויש לומר שאע"פ שמתנות שלא הורמו כמי שהורמו דמיין וחלק הכהן מגודר ומבורר, אם המלך יגבה זלז"ק מן האדם בחובו, עדיין יהיה חייב כמו בתרו"מ. כי הבריתא מיירי אפי' שגבה מלך אחר הפריש, רק שלא באו ביד המקבל.

הרא"ש פסק כלשנא בתרא דהוי ממון שאין לו תובעין וממילא יש חיוב בדיני שמים לשלם.

הרמב"ם הי"ד פסק גם כלישנא דהוי ממון שאין לו תובע ידוע. וכתב שאם היה שינוי רשות, קנה הקונה ואינו חייב לתתן לכהן. כי מתנות כהונה נגזלות כדלקמן. כס"מ וב"י מדייק מהרמב"ם דסבר כתוס' דהלכה כלישנא דממון שאין לו תובעין. והרמב"ם מודה לחייבו בדיני שמים (ודלא כר"ן) כי לשון הרמב"ם "אינו חייב לשלם" משמע בדיני שמים חייב. ולענ"ד אינו מוכרח שאפשר שהרמב"ם בזה סבר כר"ן ולכן כתב "אינו חייב", דרך מחמת מידת חסידות יש מקום. והרמב"ם העדיף להטעים בטעם שנכון כלפי כל הש"ס ממון שאין לו תובעין, ולא ללמד רק היתר מקומי כאן מחמת שכתוב "זה".

הטור פסק שאם אין המתנות בעין פטור, לא ציין הטעם וכתב שבדיני שמים חייב לשלם. ואם כן בודאי פסק כתוס' והרא"ש. ובודאי שלא פסק לא כמו הר"ן שפטור אפי' בדיני שמים. ובודאי שלא פסק כרמב"ם כי לדעת הרמב"ם אפי' המתנות בעין אינו חייב אדם לתתן. גם מרן פסק כלשון הטור (אמנם לגבי גזל מתנות כהונה כתב כרמב"ם שהחוב הוא רק בדיני שמים אפילו המתנות בעין).

וכתב הט"ז סק"ז שכל שהמתנות בעין ב"ד כופין לתת. דברי הט"ז לקוחים ממה שכתב ב"י לסברת הרא"ש והר"ן בגזל מתנות כהונה ושם לא מצויין כפיית ב"ד. יתירה מזאת, בדיון זה סבור הרמב"ם דלקמן שלא כך ומרן פסק כרמב"ם. אעפ"כ מרן סבור שהרמב"ם מסכים לתוס' והרא"ש שחייב לשלם מדיני שמים. ולכן נראה שלמסקנה כופים אותו בדברים כדי שיקיים ואולי לזה ממש כיוון הט"ז. אמנם ממה שכתב ש"ך סק"ז שגזלן מותר לאכול המתנות בדיעבד בניגוד למי שקיבל מתנות בסתמא שרשאי לאכול לכתחילה, משמע שרשאי לאוכלם ואם רוצה לצאת ידי שמים צריך לשלם שוין. אבל יותר נראה שאין הש"ך חולק על הט"ז כי על ידי שקונה המתנות באיסור מפקיע המצווה ואין לחלק ממי שהזיק מתנות כהונה, שגם הוא מפקיע המצווה. רק שרוצה הש"ך ללמד ההבדל בין מי שקיבל מתנות מאדם ירא שמים שודאי היתר קיבל (כמו שהדגיש הט"ז סק"ח), לבין מי שקנה שרק בדיעבד יכול לאכול, לא שרשאי לגמרי כי אם שואל לנו נאמר לו שיתן אותם בעין לכהן, אבל שמורה לו אפשרות לאכול.

מנוסח הרמב"ם "תובע ידוע" למד הרדב"ז שאפי' יש הרשאה מכל הכהנים אינו יכול לתובעו. וביישוב שני כתב שהרשאה מכהני העיר איננה מספיקה כי יבוא כהן מעלמא משמע אם יתאגדו כל הכהנים שבעולם מהני.

אם מתנות כהונה נגזלות.

בחולין קלד. דנה הגמ' על דברי המשנה במצב בו נמכרו בני המעיים שמפאת הכבוד אי אפשר לחתוך אותם אלא סמוך לניקויים. כיון שנמכרו כיחידה אחת ובודאי שלא יכול הבעלים ולא השוחט למכור הקיבה שהרי אינה שלו וחייב לתתה לכהן. במידה והקיבה באה ביד לוקח האם הטבח צריך לנכות לו מן הדמים או לא (וכתב הרדב"ז הט"ז שאפי' כבר נתן לו דמים מקבלם בחזרה

ופשוט). והמשנה מכריעה בפשטות שאם בני המעיים נמכרו כיחידה אחת, ודאי שהמחיר היה ללא הקיבה ואין שום ניכיון בדמים. אבל אם נמכרה לפי משקלה כיון שהקיבה ודאי לא היתה צריכה להישקל – מנכה מן הדמים.

אמנם המשנה לא דנה בשאלה על מי חובת הטירחה להביא את הקיבה לידי כהן (שאמרנו לקמן שיש חובת נתינה אקטיבית ואיסור להישאר פאסיבי במתן מתנות כהונה ועניים שנוכרה בהן לשון נתינה). ומדגיש רש"י שהדין הוא דוקא בחלק המשנה שהמכירה נעשית ע"פ משקל, שאז פעולת השקילה היתה כרוכה בטעות בלי הפרדת הקיבה. האם נאמר שיש חובה על הלוקח לטפל במתן הקיבה לכהן למרות שהוא צריך לקבל דמים חזרה. אבל היכא שהמחיר היה על כל בני המעיים כיחידה אחת משמע מרש"י שודאי הלוקח חייב לטפל בקיבה כשליח של הטבח.

ובכן רב אומר שהלוקח יכול לקבל דמים או לא, אבל חובת הנתינה עליו. אא"כ הטבח הוא זה ששקל לו ואז הטבח נתחייב בהשבה. אמנם רב אסי חולק ואומר שלעולם הדין עם הלוקח.

ונחלקו רש"י ותוס' בביאור דעתם ובשתי האפשרויות שהגמ' מבארת את השיטות השונות. לרש"י רב אסי סבור שהמצווה מוטלת על מי שהקיבה אצלו, היינו הלוקח. אבל לרב השאלה מי עשה טעות, אם הטבח שקל הוא עשה טעות ולכן יש עליו חיוב כמו על הלוקח ומה שהתנסח רב "הדין עם הטבח" הכוונה "אף עם הטבח" כדאיתא בב"ק קטו.. אמנם אם הטבח לא שקל אלא לוקח שקל לעצמו, הדין רק עמו. באפשרות הראשונה הגמ' מעמידה את המח' של רב אסי ורב האם הם מסכימים עם רב חסדא שאמר בדיני גזל שהיכא אדם אחר שאכל את הגזילה מידו של הגזול נעשה חייב בתשלום כמו הגזול ורשאי הנגזל לגבות ממי שירצה. רב מסכים לדינו של רב חסדא ולכן אם הטבח עשה טעות יש עליו חיוב ואם לא עשה טעות אין עליו חיוב. ואילו רב אסי לא מסכים לדינו של רב חסדא ותמיד דורש שמי שהגזלה בידו ישלם. באפשרות השניה הגמ' אומרת שכל מסכימים לדינו של רב חסדא בגזל. רק שנחלקו אם למתנות כהונה יש סטטוס שונה מגזל, כי יתכן ואין גזל חל עליהן. רב סבר שאין שינוי בסטטוס. ואילו רב אסי סבר שיש ואי אפשר לגזול מתנות כהונה ולכן המצווה מוטלת על מי שהמתנות ברשותו, הגזול לא קונה אותן לענין חיוב תשלומים וטירחה.

התוס' מוצאים בעיה בפירוש רש"י, התוס' כדרכם רוצים שכל הסוגיות בתלמוד תהיינה חרוזות זו עם זו, והם מביאים שבב"ק ברור שמי שחולק על רב חסדא לא חולק על החיוב לגבות מן הגזול, אלא ממי שאכל. לפי הפירוש של רש"י יוצא באפשרות הראשונה שרב אסי פוטר את הטבח שגזל. כמובן שאין זו קושיה על רש"י מפני שהגמ' כאן מעמידה את המח' על רב חסדא לא לגבי הכתובת השניה אלא לגבי הכתובת הראשונה. וגם סברא חשובה איכא שמי שחולק על רב חסדא טוען שחייב התשלומים מוטל על מי שאשם יותר. ואין בעיה לחלוק על רב חסדא בשתי הכתובות לגבי שתי כתובות הגביה שהוא מציין.

ולכן התוס' מבארים שבאפשרות הראשונה לרב הדין רק עם הטבח הגזול (לא כמו הגמ' בב"ק קטו. שהביא רש"י) כי הוא חולק על רב חסדא ואילו לרב אסי הדין כרב חסדא ולכן הדין גם עם הטבח וגם עם הלוקח. וזו הכוונה "הדין עמו" – אף עמו. ובאפשרות השניה שכל מסכימים עם דינו של

רב חסדא, רב סבר שמתנות כהונה נגזלות ולכן הדין גם עם הטבח וגם עם הלוקח. אבל לרב אסי מתנות כהונה אין נגזלות ולכן הדין רק עם הלוקח. נשים לב שלתוס' הדעות משתנות במהותן מהאפשות הראשונה לשניה, וזה דוחק עצום וזה המחיר שתוס' משלם על נקודת המוצא שלו נגד רש"י. הרשב"א מפרש כתוס'.

מה שעוד התקשו בו התוס' הוא איך יתכן לפרש שהקיבה בעין? הרי ודאי אם אינה בעין אין שום פיצויים כמו שהעלנו לעיל? אבל אם נאמר שהיא בעין הרי בגמ' בב"ק קיא: ברור שאין מי שחולק על רב חסדא כשהחפץ בעין? שוב תוס' רוצה לחרוז את הסוגיות יחד מכל הש"ס ולכן הוא נשאר בצ"ע. כמובן שאפשר ליישב בפשטות שהסוגיה שלנו לא מחייבת להעמדות של הסוגיה בב"ק, והמח' על רב חסדא כאן היא במצב שהחפץ בעין. וכ"כ רש"י בפירוש שמיידי בשהקיבה בעין. וזה תלמוד ערוך בדף קלא. שהגמ' בפירוש מעמידה את המקרה הזה בשהקיבה בעין.

הרא"ש פסק שהלכה כרב שרבו של רב אסי היה ולכן מתנות כהונה נגזלות, וכשלוקח שקל הדין רק עם הלוקח. וכשטבח שקל הדין אף עם הטבח. וכ"פ הטור. וזה כמובן כמסקנת רש"י ותוס'.

הר"ן (מה:): כתב שהלכה כרב ולכן אם הלוקח שקל לעצמו הוא חייב להחזיר והטבח פטור הואיל ולא עשה כלום. אבל אם הטבח שקל הוא חייב לטרוח בהבאת המתנות לכהן. כי הוא משתכר במה שקיבל מעות בגזלה. ואע"פ שהוא ממון שאין לו תובעין ואי אפשר לחייב אותו בדינין מ"מ מחמת עול המצווה שעדיין מוטל עליו חייב (זו הסברא שהזכיר הט"ז לעיל בסקי"ז). ומדבריו משמע שהלוקח פטור כל זמן שהטבח חייב, היינו כל זמן שלא קיבל מעותיו חזרה. אבל אם קיבל מעותיו חזרה לכאורה כיון שהלוקח משתכר כעת, הוא חייב והטבח פטור. וכ"מ ממה שכתב הרשב"א קלב: ד"ה "זאת אומרת" דדוקא משום שטבח בהמה שאינה שלו ומכר הלוקח המתנות לאחר, שהרי הטבח לא הרוויח כלום. הא משמע אם הטבח טבח בהמה שלו ומכר, חייב.

הרמב"ם הי"ד כתב שמתנות כהונה נגזלות כרב, רק שבניגוד לדעת רש"י, תוס' הרא"ש והר"ן – לדעתו כיון שאין להם תובע ידוע אין חייב להשיב ולתת לכהן. ולכן אם קנה הלוקח מתנות כהונה, אע"פ שאינו רשאי – אינו חייב לתתם לכהן שקנאם והפקיעם מרשות הכהנים.

הרמב"ם הט"ז לא מביא את החילוק בין שקל לעצמו לבין שקל הטבח. כס"מ מסביר שלדעת הרמב"ם כיון שבלישנא בתרא מח' רב ורב אסי נשנית כענין בפני עצמו – לישנא זו חולקת על המהלך הקודם ולפיה אין שום חילוק בין שקל הטבח לבין שקל הלוקח – לעולם משנה כפשטה. ודברי כס"מ יפים וטובים. אולם הרדב"ז פירש שאע"פ שמתנות כהונה נגזלות כרב, לעולם הדין עם הלוקח כרב אסי. ותמה על עצמו ויישב שהלכה כרב רק כשאין המתנות בעין, אבל כשהן בעין הדין עם הלוקח כרב אסי. ותימה רבה היא שהרי בה"ד כתב הרמב"ם שאם קנה הלוקח אינו חייב לתת לכהן אלא "רשאי לאוכלן" ובודאי שהרמב"ם מיירי בפסקו כרב כשהמתנות בעין. ולכאורה נדחו דברי הרדב"ז. וגם לא מובן למה יפסוק הרמב"ם כרב אסי?

הר"ן כשמביא דברי הרמב"ם מפרשם באופן שלדעת הרמב"ם כששקל לעצמו חייב לתת לכהן, אבל כששקל לו הטבח, כיון שהטבח גזל הלוקח – מותר לאוכלן ואינו חייב לתת לכהן. היינו

שהט"ז מתבססת על הי"ד, וכיון שכן כששקל טבח אין הלוקח חייב לתת ואילו הט"ז מיירי כולה בששקל לוקח בלבד. וזה קשה שאין לזה זכר בדברי הרמב"ם. והעיקר בדברי מרן כס"מ. כאן נעיר שלפי הרמב"ם צריך להדגיש שבמידה והמכירה היתה לפי משקל וצריך לנכות לו מן הדמים – לפי פירוש כס"מ הנ"מ כשהמקח לא היה מעולם כולל את הקיבה, רק הלוקח נעשה שליח לתת הקיבה לכהן כשיחתוך בני מעיים המסריחים וישקול וינכה מן הדמים – ובזה דנה המשנה ונחלקו רב ורב אסי בלשון הראשון עם מי הטירחה לתת. והרמב"ם פסק שבאמת מחלוקתם אם מכירה מפקיעה המצווה כמו הלשון השני וממילא למסקנה הכל תלוי אם היתה כוונת שליחות או כוונת מקח. אם היתה כוונת שליחות חייב הלוקח לתת ולטרוח ואם היתה כוונת למכור את המעיים עם הקיבה (שבזה לא מיירי המשנה, אלא מחלוקת רב ורב אסי) – שניהם שותפים בהפקעת המצווה ובודאי לא ינכה לו מן הדמים. וכך יש לפרש לשון מרן בשו"ע שפסק בדברי הרמב"ם וכתב בסל"ב "נותנם לכהן" שמייירי בשהיתה כוונת שליחות, אמנם אם היתה כוונת מקח והפקיע המצווה והמתנות בעין דעת כס"מ שחייב לתתם לכהן כדי לצאת ידי שמים וכנ"ל כך הסביר ברמב"ם עצמו שלדעת הרמב"ם חייב לצאת ידי שמים. ממילא גם ברור שאם המתנות בעין חייב לטפל בהם, בין השוחט ובין מי שהם אצלו. אבל רק כדי לצאת ידי שמים. וממילא ברור שהשוחט ינכה לו מן הדמים אם רוצה גם הוא לצאת ידי שמים.

גם בפרשנות הר"ן לדעת הרמב"ם ויש הבדל בין שקל טבח לבין שקל לוקח, היכא ששקל לוקח ודאי מנכה לו מן הדמים כשמכר לפי משקל, והיכא ששקל טבח והתכוין למכור הקיבה – לא ינכה לו מן הדמים, שהרי הפקיע המצווה. וכנ"ל אע"פ שהלוקח חייב לצאת ידי שמים – גם החיוב על הטבח לנכות מן הדמים, הוא רק אם רוצה הטבח לצאת ידי שמים. הט"ז סקל"א כתב בדברי הטור, ובודאי לא נתכוין לומר שמרן פסק כטור אע"פ שהקדים וכתב "פירוש", שהרי לא יטעה חלילה הט"ז בכגון זה. ואולי עפ"י מתפרשים דבריו בסקי"ז הנ"ל שכופין ממש את מי שהמתנות אצלו להפריש מכח חיוב המצווה.

ודע שדנתי בארוכה עם הגאון רבי שלמה הירש שליט"א אם יש גזל בשוגג או לא. ולדעתו אין גזל בשוגג – כל שלא נתכוין לגזול אלא לקח בטעות יש עליו חיוב השבת אבדה ולא חיוב השבת גזלה ואין לו חומרות גזלן שקנה לענין אחריות. אבל לענ"ד יש גם יש גזל בשוגג ויש לו דין גזלן גם כשלקח בטעות. וכן שאלתי מן הגאון רבי יעקב יוסף זצ"ל והסכים לדבריי שיש גזל בשוגג, כמו בכל הלאווין. ושאלתי ממחותני הרה"ג אלעד עלי שליט"א ונזכר מעשה ממור"ר רבי זלמן נחמיה גולדברג זצ"ל שהפנה לדברי קצוה"ח סי' כה סק"א שנסתפק בזה (ואפילו אם הוא ספק הלא מצוות עשה ד"והשיב את הגזלה" דאוריתא היא ולחומרא) והשאיר בצ"ע. ולדברי נתה"מ בביאורים סק"א שכתב שכיון שלא נתכוין לגזול, לא קנה החפץ להתחייב באונסין. אמנם הגרז"ן לא הכריע, ואמר שידונו בזה. ודברי נתה"מ הם כדברי הרב שלמה הירש שליט"א. אבל אין דעתי כן כלל, אלא פשוט וברור שכל שנטל חפץ שאינו שלו והיה סבור שהוא שלו, נעשה גזלן ומנין לנו לחלק בין שוגג למזיד?

וחלק מהראיות שהבאתי אבדו (אחת מדברי תוס' ושניה מדברי נ"י והרב שלמה הירש שליט"א הביא ראיה מדברי ש"ך ודחיתי אותה ואלו שאבדו) עד שיאיר ה' עיני למצוא אותן שוב, אבל אני מונה לך את אשר נותר מהן:

גדולה שבכלן שהיה למשנה בעצמה לבאר יסוד גדול כזה שאין גזל בשוגג בניגוד לכל שאר הלאווין. ולא להניח לגמרא לבאר יסוד כזה גדול ובטח לא לאחרונים. כמו שעשתה כללים כאלו בקידושין פ"א מ"ז ומ"ט.

אחד שוגג ואחד מזיד בנזק אדם ונזק משום גזל הוא כמו שכתב הטור חו"מ סי' שעח וכתב שם שהמזיק חייב בין שוגג בין מזיד בסמיכות לזהות בין גזל לבין מזיק, הרי שגם בגזל יש שוגג.

וכן מוכח בתוס' ב"ק כז: ד"ה "ושמואל" שמזיק כגניבה, ומזיק בפשיעה וכן מזיק בשוגג כאבידה – חייב כגנב. וכתבו שם התוס' שלא יתכן לחייב רק מזיק בפשיעה, אלא ודאי כל שאינו אונס או גניבה הדומה לאונס – חייב. ועיי' בחו"מ סי' שעח, א ובסי' תיב, א ובסי' תכא, ג שכך ההלכה. ולכן אין מקום לספקו של קצוה"ח שרצה לחלק בין מזיק שבו יש פסוק לחייב שוגג כמזיד לבין גנב וגזלן שאין בו פסוק. ולא היא שהרי כל עצמו של מזיק נלמד מגניבה, כמו שכתבו התוס' והטור. וממילא כל דין שמתחדש במזיק באופן יסודי – ודאי הוא כן בגזלה. ומה שרצה קצוה"ח להביא ראיה מהתוס' ב"ק עט. ד"ה נתנו, אין משם ראיה כלל שהרי הוא אונס גמור ופטור. ואף בזה כתב נ"י שם (כט.) בשם הרא"ה לחייב – שאין זה אונס גמור והיה צריך לבדוק אם אכן הממון של המצווה והמשלח. אבל בנידון דידן שלקח אדם חפץ שאינו שלו והיה לו לבדוק אם הוא שלו – ודאי פושע גמור הוא וחייב. וכך ברור מהרמב"ם פ"ב מגניבה הט"ז שהפטור וחיוב במקור הסוגיא רק מכפל ולא מחיוב השבה, דבזה ודאי גזלן גמור הוא. וגם הרמב"ם מחייב השומר כמו שכתב הרא"ה ואע"פ שאין זה ברור שאינו אונס, סבירא ליה להרמב"ם שהיה לו לברר. ק"ו במצב שלקח ברשלנות בלי לבדוק אם החפץ שלו.

וכן בכתובות לא: ביישוב ר"י בתוס' בדעת רבינא המבאר משנה זו דב"ק עט. שאין צריך פעולת קנין לענין חיוב אונסין, רק שמהני פעולת קנין גם אם לא הוציא מרשות בעלים. וכ"פ הרמב"ם פ"ג מגניבה ה"ב (וגם שם הדגיש שכל הדיון רק לגבי כפל, אבל ודאי חיוב השבת הגזלה אין ספק שחייב) וכ"פ נ"י ב"ק (כט.) הנ"ל בשם הרא"ה, וכ"פ מרן בחו"מ סי' שנא. ואפשר שאלו שאבדו ממני בדברי התוס' ונ"י ומצאתין בס"ד.

וכן מגופא דמשנה ב"ק עט. בגזל על ידי שליח שאין השליח יודע שהיא גזלה שהבאנו בחו"מ סי' שמח כמה דעות בזה אם יש מי שחייב ומיהו החייב, דהתם על ידי שליח דוקא הוא דאיכא פטור. וגם למ"ד דשניהם פטורים (דעת יחיד דהש"ך) בגלל שאין באחד מהם כדי חיוב, אבל ודאי היכא שאדם התרשל ולקח חפץ שאינו שלו, ודאי גזלן הוא.

ומסוגיא זו גם ראיה עומדת נכון שיש גזל בשוגג, דסוגיין לא שנא שקל טבח ולא שנא שקל לוקח בין בשוגג הוא ובין במזיד. ואדרבה, יותר שוגג ממזיד, שהרי שילם בטעות יותר ובא לנכות מן הדמים – ואם היה מזיד למה שילם יותר? ולא מיבעיא לש"פ שהלכה כרב וחייב לתת לכהן מן הדין ככל משיב גזל ומשם ראיה גמורה. אלא אפילו לדעת הרמב"ם שאם נתכוין לקנות הפקיע המצווה

(וכ"כ הר"ן (מד:)) בסוף העמוד "שכל שנתכוין ליקח מתנות כהונה לעצמו ושינה אותן בצביעה או אכלן שוב אינו משלם אע"ג דמשתרשי ליה שהרי הפקיע מצוותו וחייב ממון אין בהן" אע"פ שאינו פוסק כרמב"ם כאן, כי אין לו תובע ידוע, נמצא יש עליו רק מצווה והוא אין לו מצווה שהרי איננו השוחט והרמב"ם סבר שאין המצווה מתניידת אלא בשליחות. אבל יש לו תובע ידוע ודאי חייב בגזלה בעלמא. ופשט דבריו אליבא דכס"מ בהט"ו שכיון שלקח המתנות בממכרו לא נתכוין להפקיע המצווה, רק להיות שליח לתת לכהן. ולכן ברור מאוד למה כתב הרמב"ם בהלכה הסמוכה מיד, הט"ז, שסתם אדם ששולח מתנות לחבירו אין המקבל צריך לחוש שמא גזלן הנותן או המוכר, כי בסתמא אין כוונה להפקיע המצווה רק להיות שליח לקיימה.

דין זה לקוח מן התוספתא חולין פ"ט, שלא מחזקין איניש בגזלני אלא קנאס מן הכהן ואז שלח לו. וכ"פ הטור ומרן. וכתב רדב"ז שרשאי הכהן למכור המתנות או לקבל בשר אחר במקומם וכ"כ הסמ"ג. הרדב"ז מעיד שנהגו למכור המתנות לכהן ונותנים לו מעות במקומן. אלא שצריך לתת לו שווים ולא פרוטה בעלמא שאין זה מנהג הגון. ולא עוד אלא שלא קיים המצווה. והאמת כדבריו שהרי יש בזה אונאה, רק חייב לתתם בשווים או קרוב לשווים. ובלבד שלא תהיה שתות אונאה.

סנקציה על מי שאינו נותן מתנות.

מלמד רב חסדא שכהן שאינו מוציא מתנות מתחת ידו (כי שם מיירי בכהן שותף ישראל שחייב לתת) מחרימים אותו.

רבה בר רב שילא לימד שמחרימים עד 22 שנה, כשם שהחרים רב חסדא עצמו את טבחי העיר הוצל. אחרי מלאת 22 שנה החרם נמשך, ככל מי שאינו מקיים מצוות עשה, שכופין אותו עד שיאמר רוצה אני או עד שתצא נפשו. אבל אחרי תאריך זה לא די שהחרם עומד בתוקפו אלא שבי"ד גוזר עליהם קנס. ואפשר ליטול מהם ממון כסף ושווה כסף, אפילו יתר על שווי המתנות ולתתנו לכהנים ולא צריך לקחת מהם דוקא המתנות בכח. רש"י הוא זה שמדגיש שיש רשות ליטול מהם יותר כי כן דרך קנס ופשט המילה קנס, היא יתר על השווי המחוייב. ועוד הדגיש רש"י שנותנים לכהן.

כתב החינוך מצווה תקו שבזה"ז אין ידינו רמה להטיל סנקציות על מי שאינו נותן מתנות.

כיצד יעשה אם אין כהן לקבל המתנות.

לימדה הגמ' חולין קלד: שמתנות כהונה ומתנות עניים (שדינם שווה, כך נוקטת הגמ' בכמה מקומות בפרק זה כנקודת מוצא וזה אחד מהם) שנאמרה בהם לשון נתינה, יש חיוב על הבעלים לטפל בנתינה ולא להיות פאסיבי ורק לחכות שיבוא כהן ולתת לו.

אמנם לימד רב ששת ללוי (לא זהו לוי שהיה תלמיד רבי בא"י, שהרי רב ששת מאוחר ממנו הרבה ולא היה בא לוי לשאול מרב ששת, שלא היה קיים בימיו ולא עוד שגדול ממנו הרבה ולא עוד שרב

היה קטן מלוי כדאיתא בסנהדרין לו. ורב רבו דרב הונא כדאיתא בעירובין טו. שהוא רבו של רב ששת כדאיתא בכתובות סט.) שמתנות שכתוב בהן עזיבה כמו לקט שכחה ופאה, אם אין עניים לא משאיר כיון שיקחון חיות וגויים. וכ"פ הרי"ף. אבל הרא"ש השמיט חלק זה.

הגמ' מדגישה שבין מתנות שיש איסור בצריכת היתרה ללא המתנה, כמו תרו"מ, ובין במתנות שאין איסור בצריכת היתרה, כמו זול"ק, יש חיוב להיות אקטיבי ולתת לכהן. אלא שיש הבדל באופן האקטיביות לפי סוג המתנה, אם היא נאכלת לזרים או לא. ודאי שאם יש כהן באותו מקום הוא צריך לטרוח ולהביא את עצמו לגורן או לבית המטבחים כדי לקבל את מתנותיו. אבל אם אין כהן באותו מקום, כיון שהתרומה אינה נאכלת לבעלים צריך לטפל בשינוע התרומה למקום הכהן וחלק מהתרומה ישמש כתשלום על עלויות השינוע. אבל כיון שמתנות כהונה נאכלות לבעלים יכול לשום את דמיהן ולאכול אותן ולתת את דמיהן לכהן כשיפגוש בו.

הרא"ש פסק דברי הבריתא שמעלה בדמים ונותן לכהן כשיפגוש בו. וכתב שכך היא גרסת הספרים והרי"ף לא כתב כך. גם החינוך מצווה תקו כתב שמעלה בדמים ונותן לכהן כשיפגוש בו. וכ"פ הרמב"ם הט"ז וכ"פ הטור ומרן.